

MUNDING MÁRTA

Alexandros és a barbár nők

Az Alexandros¹ (Nagy Sándor) uralkodását megörökítő latin nyelvű források közül a legjelentősebb Q. Curtius Rufus munkája, a *Historiae Alexandri Magni Macedonis*. A szerző életéről semmit sem tudunk biztosan, datálása kapcsán szinte minden uralkodó szóba került Augustustól Theodosiusig, a legvalószínűbb mégis, hogy Vespasianus uralkodása alatt élt.² Műve ugyancsak számos problémát vet fel, hiszen több helyen töredékes, az első két könyv pedig elveszett, így a kulcsfontosságú *praefatio* is, amely segítene a datálási probléma megoldásában. Curtius Rufus ugyanis a görög–római történetírók tradícióját követve minden bizonnyal kifejtette írói célját, témaválasztásának okait, valamint metodikáját a történeti munkája elé illesztett prologusban. A szerző Alexandros haláláig, valamint az utódlás körüli harcokig tárgyalja az eseményeket. A hangsúlyt azonban az uralkodó jellemében bekövetkező változásokra helyezi, ami meghatározza mind a szereplők jellemzését, mind az események menetét.

Az Alexandrosszal foglalkozó forrásokkal összevetve, Curtius Rufus meglepően nagy számú barbár, perzsa nőalakot illeszt művébe. Felvetődik tehát a kérdés, hogy mi lehetett a célja a nőalakok szerepeltetésének, valamint mennyiben és hogyan alkalmazza a barbárokkal szemben szüntelen előtérbe kerülő negatív sztereotípiát. A felvetett kérdések megválaszolása előtt azonban a teljesség igénye nélkül szükséges egy rövidebb kitekintést tennünk a barbár fogalom kialakulására, valamint irodalmi megjelenésére.

A kifejezést, melynek eredete meglehetősen vitatott,³ elsőként Homéros alkalmazza a káriaiak nyelvi idegenségének kifejezésére.⁴ A nyelvi vonatkozás, vagyis az idegenség,

¹ A neveket görög, tudományos átírásban közlöm. Ettől néhány esetben (földrajzi nevek, népnevek) eltérek a bevett magyar nyelvi alakok miatt.

² Curtius Rufus datálásához bővebben: Albrecht, M. von: *A római irodalom története II.* (ford. Tar Ibolya). Budapest, 2003. 857–867.; Atkinson, J. E.: *Q. Curtius Rufus „Historiae Alexandri Magni”*. ANRW 2, 34, 4 1998. 3447–3483.

³ A hellén-, barbár-fogalom megjelenése kapcsán négy fő hipotézis különíthető el (Hall, E.: *Inventing the barbarian. Greek Self-Definition through Tragedy*. Oxford, 1989. 6.):

1. A hellén-, barbár-fogalom, valamint a közöttük lévő ellentét már az archaikus ideológiában megjelenik.
2. A két fogalom egyszerre, egymással párhuzamosan jelent meg valamikor az i. e. 8–6. század közötti időszakban.
3. A görög–perzsa háborúnak köszönhető a pánhellén öntudat, valamint a barbár fogalom mint „teljességgel más” megjelenése: *the universal “other”*.
4. Már az archaikus korban megjelent a hellén öntudat, a perzsa háborúnak köszönhető azonban a barbárokkal szembeni ellenérzés kialakulása.

⁴ Il. 867 Κάρες βαρβαρόφωνοι. Jüthner, J.: *Hellenen und Barbaren: aus Geschichte des Nationalbewusstseins*. Leipzig, 1923. 1.

a másszerűség a későbbiek során is megmarad,⁵ azonban a fogalom további jelentésárnyalattal bővül, mely elsősorban az államforma különbözőségére, a görög demokrácia és a barbár despotizmus ellentétére utal, melynek ékes bizonyítéka Hérodotos történeti munkája, valamint Aischylos Perzsák című darabja. A perzsa háborúk időszaka jelentősen befolyásolja a fogalom alakulását. A perzsákon aratott győzelem ugyanis megnövelte a görögök öntudatát,⁶ ugyanakkor kiélezte a görög–perzsa szembenállást, így a kifejezés nem csupán a „nem-görögre” vonatkozott, hanem kimondottan a perzsára.⁷ „A barbár népeknek és a barbár embernek lekicsinylő értékelése érdekes módon a görög kultúra hanyatlását jelentő i. e. V. század végén és az i. e. IV. században jelenik meg a drámaíró Euripidés,⁸ a szónok Isokratés⁹ és a filozófus Platón¹⁰ írásaiban.”¹¹

A későbbiek során a fogalom mint negatív sztereotípia a vadságot, kegyetlenséget, állonkságot, a törvényt nem ismerő, állatias életmódot, a szolgálai, gyáva, mértéktelenségre hajló lelkületet¹² jeleníti meg. Ezenfelül vérfertőző kapcsolataik, valamint a görög–római szokásjogtól eltérő matriarchátus intézménye áll a támadások középpontjában.

Azon geográfiai elkülönítés, melynek értelmében Európa a görögséget, Ázsia pedig a barbárságot reprezentálja, minden bizonnyal már Hérodotos¹³ előtt is megfogalmazódott. Az ión etnográfia az európai és ázsiai emberek testi adottságában, jellemében megnyilvánuló különbség okaként a klimatikus viszonyok különbözőségét tünteti fel. Ennek értelmében Ázsia egyenletes éghajlata szépséges, magas termetű, egészséges egyedeket hoz létre, akik azonban gyávák, elpuhultak és tunyák. Európa változékony időjárása fizikálisan gyengébb élőlényeket eredményez, akik viszont vállalkozókedvűek és bátrak.¹⁴ Ezen klímateóriát alkalmazva Aristotelész¹⁵ egy hármas felosztást követve a görögöket az ázsiai és az európai barbárok közé, egy mérsékelt klímára helyezi, akik így mindkét nép pozitívumait egyesítik magukban, vagyis a bátorságot, a bölcsességet, a szabadságot, valamint a mások feletti uralom képességét. A teória valójában természettudományosan alapozza meg a görög felsőbbrendűség, illetőleg a barbár alávettség gondolatát.¹⁶

Alexandros jelentősen módosította a fogalmat. Bár kezdeti törekvése a perzsák elleni bosszúhadjárat volt, később politikájában mégis a két nép egybeolvasztására törekedve

⁵ Diller, H.: *Die Hellenen-Barbaren-Antithese im Zeitalter der Perserkriege*. In: Newiger, H. J. – Seyffert, H. (Hrsg.): *Kleine Schriften zur antiken Literatur*. München, 1971. 420.

⁶ Diller: *Die Hellenen-Barbaren-Antithese im Zeitalter der Perserkriege*, 423.

⁷ A perzsa mint az idegen prototípusa. Vö.: Hutzfeldt, B.: *Das Bild der Perser in der griechischen Dichtung des 5. vorchristlichen Jahrhunderts*. Wiesbaden, 1999.

⁸ Hall: *Inventing the barbarian. Greek Self-Definition through Tragedy*, 2.; Dihle, A.: *Die Griechen und die Fremden*. München, 1994. 47. Euripidész Iph. A. 1400–1402.; Hel. 276.; Médeia 1329–1332.; 1339–1343.

⁹ Isokratész hármasságot (Philippos or. 5, 154) állít fel: az emberiséget görögökre, makedónokra és perzsákra osztja, valamint egy pánhellén háborút hirdet a perzsa barbárok ellen (Panegyrikos or. 4. 150–159).

¹⁰ Platón Politeia V. 16. 471 B–C.

¹¹ Hegyi Dolores: *ΜΗΔΙΣΜΟΣ. Perzsabarát irányzat Görögországban i. e. 508–479*. Budapest, 1974. 69.

¹² Jüthner: *Hellenen und Barbaren*, 8.; Opelt, I. – Speyer, W.: *Barbar*. In: RLAC Suppl.-Bd. I, 1992. 837.

¹³ Hér. I, 4.

¹⁴ Vö.: Hér. VII. 102–104.

¹⁵ Pol. VII, 1327 b

¹⁶ Diller: *Die Hellenen-Barbaren-Antithese im Zeitalter der Perserkriege*, 434–435.

megszüntette a korábban létező ellentétet;¹⁷ így Eratosthenés, Alexandros politikáját értékelve, már elveti az emberiség barbárokra, valamint hellénekre való felosztását, a jellem fontosságát hangsúlyozva.¹⁸

A fogalom ambivalens, sőt pozitív értékítéletet is kifejezhetett, leginkább a természettel harmonizáló életmódot vagy a bölcsességet eszményítve.¹⁹ Gondoljunk elsősorban a világ legszélére helyezett népekre, a hyperboreusokra, valamint az aithiopsokra, az egyszerűségükről, romlatlanságukról híres szkítákra, valamint legendás bölcsükre, Anacharsisra, az egyiptomiakra, a gymnosophistákra vagy az indiai brahmanokra. A hellenizmus korától kezdve a már említett népek mint idealizált, utópisztikus társadalmak jelennek meg a görög, római társadalom ellentétéként. Fontos azonban leszögeznünk, hogy a fogalom ilyen szerepeltetése meglehetősen ritka.

A rómaiak a görögök szemében ugyancsak barbárnak tunk, és csupán hatalmi helyzetüknek köszönhetően vehettek részt i. e. 229-ben az isthmosi játékokon és az eleusisi misztériumokban, amely tulajdonképpen „nem-görög” mivoltuk megszüntét jelentette.²⁰ A rómaiak, miután hatalmukat kiterjesztették és megszilárdították, átvették és alkalmazták a görögök negatív, olykor pozitív barbár-képét, amely végigkísérte Róma történelmét, egyben ideológiájának szerves részévé válva. Barbár-fogalmuk leginkább a vadság (*feritas*), a kegyetlenség (*immanitas*), az embertelenség (*inhumanitas*), az istentelenség (*impietas*), a gazság (*ferocia*), a gőgösség (*superbia*), a féktelenség (*impotentia*), az őrjöngés (*furor*), a viszálykodás (*discordia*), az álnokság (*vanitas*), a hitszegés (*perfidia*), a meggondolatlanság (*imprudencia*) kifejezésekkel írható körül.²¹ Egy lényeges pontban azonban módosítják a tradicionális kifejezést. A görögök csupán a tőlük idegent, a külső ellenséget (*gentes externae*) definiálták barbárként, a rómaiak azonban az állam ellen forduló belső ellenségre is alkalmazták a fogalmat. A teljesség igénye nélkül gondoljunk például Antoniusra,²² valamint Verresre.²³ Az idők folyamán a rómaiak barbárokkal szemben megfogalmazott kritikája tulajdonképpen semmit sem változott. Az ellentét, a megvetés háttérében mind a görögöknél, mind pedig a rómaiaknál egy erőteljes retorikus, propagandisztikus barbár-fogalom sejthető, amely a legkevésbé sem állt összhangban a valósággal.

A latin irodalom, mindenekeelőtt pedig a költészet a barbár, keleti nőalakokat a toposznak megfelelően szinte kizárólagosan a mértéktelenség, züllöttség szimbólumaként jeleníti meg. Idézhetjük mindenekeelőtt a barbár féktelenség tipikus képviselőjét, a kolchisi varázslónőt, Médeiát, akinek irodalmi megjelenésére számos példát hozhatunk,²⁴ vagy a pro-

¹⁷ Dihle: *Die Griechen und die Fremden*, 59.

¹⁸ Strabón I, 4, 9.

¹⁹ A témához bővebben: Dörrie, H.: *Die Wertung der Barbaren im Urteil der Griechen. Knechtsnaturen? Oder Bewahrer und Kunder heilbringender Weisheit?* In: Stiehl, R.–Lehmann, G. A. (Hrsg.): *Antike und Universalgeschichte. Festschrift E. Stier*. Münster, 1972. 146–175.; Müller, R.: *Menschenbild und Humanismus der Antike*. Leipzig, 1980. 111–134.; Ritoók Zs.: *A barbár alakja az antik irodalomban*. Ant. Tan., 34. évf. (1990) 10–17.

²⁰ Jüthner: *Hellenen und Barbaren*, 68.

²¹ Dauge, Y. A.: *Le Barbare*. Bruxelles, 1981. 576.

²² Cic. Phil. 3, 15.

²³ Cic. (De Signis) 4, 112.

²⁴ Horatius Epod 5, 61–64.; Propertius III 11, 9–12.; IV 5, 41–42.; Ovidius *Metamorphoses* VII 1–452.; kiemeltebben: 300–301.; 326.; 347–349.; 394–397. (Médeia köztes lény, egyszerre pozitív, valamint negatív értékek hordozója. Ritoók: *A barbár alakja az antik irodalomban*, 15.); Ovidius *Heroides* VI 21.; VI 83–95.; VI 18–132.; VI 161–166.; XII 107–108.; XII 119–120.; XII 209–214.; Ovidius *Ars Amatoria* II 101–104.; II 379–381.; Seneca *Medea*, Valerius Flaccus *Argonautica*.

pagandacélok szolgálatába állított, Róma ellen forduló, „*fatale monstrum*”²⁵-ként bemutató Kleopatra²⁶ alakját.

Láthatjuk tehát, hogy a görög–latin irodalomban a barbár fogalomhoz általában negatív sztereotípiát társult. Amennyiben egy szerző eltér a negatív ábrázolásmódtól, mindig felvetődhet a kérdés: miért teszi? Munkánk kiindulópontja is egy ilyen eltérés: Curtius Rufus Alexandros-történetében az általában negatív barbár-fogalmat több, a történetben szereplő nő esetén pozitív előjellivé változtatja. Jogosnak tűnik tehát annak vizsgálata, hogy miként viszonyul Curtius Rufus a barbár nőalakokhoz, vagyis milyen célok vezethették ezen nőalakok toposznak megfelelő vagy éppen annak ellentmondó szerepeltetésekor. A felvetett kérdések megválaszolására sorra veszem a műben szereplő barbár nőalakokat, bemutatásuk sorrendiségét szem előtt tartva. A pontosabb eredmények elérése érdekében Curtius Rufust összevetem más, Alexandrosszal foglalkozó források párhuzamos szöveghelyeivel,²⁷ kiemeltebben koncentrálna Diodóros²⁸ *Bibliothéké historiké*, valamint Iustinus²⁹ *Epitomé historiarum Philippicarum* című munkájára. Választásomat indokolja, hogy a három auktor igen gyakran „*vulgata*”-ként, „*Alexandros-vulgata*”-ként, „*vulgata-tradíció*”-ként,

²⁵ Hor. Carm. I 37, 21.

²⁶ Vergilius Aeneis VIII 675–728.; Horatius Carm. I 37.; Horatius Epod. IX 11–16.; Propertius III 11, 39–58.

²⁷ Az elemzést a Curtius Rufus által tárgyalt eseményekig végzem a párhuzamos hagyományban.

²⁸ Kr. e. 1. század harmadik negyedében írta munkáját, mely 40 könyvet tartalmazott. Az I–V. könyv, valamint a XI–XX. könyv hagyományozódott ránk teljes egészében. A további könyvekből csupán fragmentumokat, valamint excerptumokat ismerünk. A világ keletkezésétől Caesar galliai háborúinak kezdetéig (Kr. e. 60/59), illetve Britannia meghódításáig (Kr. e. 54) viszi el az eseményeket. Feltűnő, hogy az I–V. könyvben indirekt beszédeket használ. Volkmann véleménye meggyőzőnek tűnik, vagyis Diodóros ezen technikával a mítoszt és a történelmet kívánta szembeállítani. Volkmann, H.: *Die indirekte Erzählung bei Diodor*. Rhein. Museum, Jg. 98. (1955) 354–364. Diodóros beszámolója nem mentes az aktualizálástól, valamint a moralizáló megjegyzésektől. Sajátossága továbbá, hogy forrásait igen gyakran néven nevezi. Vö.: Càssola, F.: *Diodoro e la storia romana*. ANRW 2, 30, 1 1982. 727. Írói technikájáról, forráshasználatáról bővebben: Drews, R.: *Diodoros and his Sources*. AJPh vol. 83. (1962) 383–392.; Sinclair, R. K.: *Diodorus Siculus and Fighting in Relays*. CQ, Jg. 16. (1966) 249–255.; Goukowsky, P.: *Un lever de soleil sur l’Ida de Troade (Enmarge de Diodore, XVII, 7, 4–7)*. Revue de philologie, t. 43. (1969) 249–253.; Goukowsky, P.: *Clitarque seul? Remarques sur les sources du livre XVII de Diodore de Sicile*. Revue des études anciennes, t. 71. (1969) 320–337.; Laqueur, R.: *Diodorea*. Hermes, Jg. 86. (1958) 257–291.

²⁹ M. Iunianus Iustinus, Pompeius Trogus elveszett *Historiae Philippicae* című munkáját kivonatolta. Datálása meglehetősen problematikus, a Kr. u. 2., 3., 4. század jöhet számításba. Pompeius Trogus valószínűleg Augustus idejében működött, leggyakrabban Tiberius idejére datálják. 44 könyvből álló univerzális történeti munkát írt, melynek kb. 1/5 részét örököltette át Iustinus *epitóméja*. Feltűnő a direkt beszédekkel szembeni ellenszenvük. A kivonatoló leggyakrabban a következő részeket mellőzi Pompeius Trogus munkájából: a népek eredetéről, helyzetéről szóló (digressziókat) kitekintőket (néha azonban részben átveszi azokat), a genealógiákat, egyes harcokat, belső viaszlyokat, kronológiai megjegyzéseket, személynéveket, vagy pedig a helynéveket. Angeli Bertinelli, M. G. – Forni, G.: *Pompeo Trogo come fonte di storia*. ANRW 2, 30, 2 1982. 1303. A praefatióban határozza meg koncepcióját, vagyis: „... kivonatoltam mindazt, ami a megismerésre leginkább tarthat igényt, s mellőztem azt, ami a megismerés gyönyörét tekintve nem élvezetes, például adás szempontjából pedig nem szükséges.” Iustinus szöveghelyeit a továbbiakban Horváth János fordításában közlöm, Iustinus: *Világkrónika. A kezdetektől Augustusig (Fülöp királynak és utódainak története) Marcus Iunianus Iustinus kivonata Pompeius Trogus művéből*. Budapest, 1992. „... *cognitione quaeque dignissima excerpti et omissis his, quae nec cognoscendi voluptate iucunda nec exemplo erant necessaria* ...”

esetlegesen pedig „*Kleitarchos-vulgata*”-ként³⁰ definiálták, egyetlen főforrásra, Kleitarchosra visszanyúló leírásuk miatt, így elkülönítve kezelték Arrianos, valamint Plutarchos munkájától.³¹ Később azonban a „vulgata-források” közé beillesztették Plutarchos Alexandros életrajzát, a *Metzi Epitomét*,³² tulajdonképpen minden forrást, Arrianoson kívül.³³ Manapság azonban kétségbe vonják a már említett fogalmak létjogosultságát,³⁴ ugyanis túlságosan leegyszerűsítik a közös forráshasználat problematikáját, mellőzve azon tényt, hogy a három szerző több forrásra támaszkodva alakította ki történetét, írói szándékának, vagy pedig a választott műfaj kötöttségeinek megfelelően. A forráshasználatot érintő hipotézisek azonban vitatottak, melyek bemutatása meglehetősen messzire vezetne, így ezek ismertetésétől eltekintek. Választásomat tehát, a kizárólagosan Kleitarchosra támaszkodó „*vulgata*” terminus használatától eltekintve, azon tény elfogadásával indoklom, hogy a kiemelt auktorok analóg szöveghelyeinek hátterében, forrásként elsősorban Kleitarchos³⁵ valószínűsíthető.

A három szerzőt mint történetírót nem sokra értékelték, közös hibájukként hiteltelenségüket, anekdotikus, regényes elbeszéléseiket rótták fel. Diodórost szellemtelen kompilátorként tartották számon, aki gyakran ellentmondásba keveredik és téved. Elítélték továbbá forráskezelése miatt is, mint aki a bőséges hagyományból mindig csupán egyetlen szerzőt választ, akit azután mechanikusan másol.³⁶ A Pompeius Trogus munkáját kivonatoló Iustinust sem értékelték sokra, elvitatták eredetiségét, önállóságát, szemére vetve, hogy görcsösen ragaszkodik az eredeti munkához. Az utóbbi évtizedekben azonban a három auktor megítélése jelentősen változott. Egyre inkább hitelt adnak történeti beszámó-

³⁰ Jacoby, F.: *Kleitarchos* In: RE (Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft) XI 1 Stuttgart, 1921. (col. 630); Schwartz, E.: *Curtius Rufus*. In: RE IV 2 Stuttgart, 1901. (col. 1883–4).

³¹ A fennmaradt források két csoportra különíthetők el. Az első csoportba tartozik Arrianos történeti munkája, mely Aristobulos, Ptolemaios, kisebb mértékben pedig Nearchos munkáját veszi alapul. A másik csoportba Diodóros, Curtius Rufus, valamint Iustinus sorolható, hiszen történeti munkáik közös forrásra, az alexandriai Kleitarchos töredékesen fennmaradt művére vezethetők vissza. Plutarchos biográfiája több forrásra, mintegy a források mozaikjára „*a mosaic of sources*” támaszkodik. Strabón *Geographika* című munkájában a főbb történetírókat veszi alapul, kiváltképp Onésikritost, Nearchost, valamint Aristobulost. Bosworth, B.: *Introduction*. In: Bosworth, A. B.–Baynham, E. J. (ed.): *Alexander the Great in fact and fiction*. Oxford–New York, 2002. 3.

³² Késő antikvitásban készült munka, mely egy 10. századi kéziratban hagyományozódott ránk (*incerti auctoris Alexandri Magni Macedonis epitoma rerum gestarum*). Alexandros hadjáratának Hyrkania és Dél-India közötti szakaszát meséli el Dareios halálától indulva. Vö.: Bosworth, A. B.: *Nagy Sándor, a hódító és birodalma*. Budapest, 2000. 429. A stílusjegyei alapján leginkább a Kr. u. 4. századra, vagy az 5. század elejére datálható. Ismeretlen szerzője a korábbi történeti munkákat vette alapul.

³³ Hammond, N. G. L.: *Three Historians of Alexander the Great. The so-called Vulgata Authors, Diodorus, Justin, Curtius*. Cambridge, 1983. 2.

³⁴ Tarn, W. W.: *Alexander the Great, II*. Cambridge, 1948.; Hammond: *Three Historians of Alexander the Great. The so-called Vulgata Authors, Diodorus, Justin, Curtius*.

³⁵ Raun, C.: *De Clitarcho Diodori, Curtii, Iustini auctore*. Bonn, 1868.; Jacoby: *Kleitarchos*, col. 630.; Schwartz: *Curtius Rufus*, col. 1883–4.; Hamilton, J. R.: *Cleitarchus und Aristobulus*, Historia t. 10. (1961) 448–458.; Bosworth: *Nagy Sándor a hódító és birodalma*, 425–433.; Atkinson: *Q. Curtius Rufus „Historiae Alexandri Magni”*, 3447–3483.; Barzano, A.: *Curzio Rufo e la sua epoca*. MIL 38 1985. 69–165.; Porod, R.: *Der Literat Curtius. Tradition und Neugestaltung. Zur Frage der Eigenständigkeit des Schriftstellers Curtius*. Graz, 1987.

³⁶ Schwartz, E.: *Diodóros*. In: RE V Stuttgart, 1905. (col. 669); Hornblower, J.: *Hieronymus of Kardia*. Oxford, 1981.; Malitz, J.: *Die Historien des Poseidonios*. München, 1983.; Pearson, L.: *The Greek Historians of the West. Timaeus and his predecessors*. GA Atlanta, 1987.

lőiknak, méltatják könnyen érthető, egységes stílusukat, tárgyilagosságukat, valamint írói technikájukat.

Curtius Rufus tizenegy barbár nőalakot illeszt Alexandros-történetébe, melyből három, Hystaspés, Sisimithrés, Spitamenés hitvese csak szerzőnként szerepel. Térjünk át azonban a nőalakok ismertetésére:

Sisygambis³⁷, Stateira³⁸ – Az issosi csatát követően a makedónok fogságba ejtik Dareios nőrokonait, fiát, valamint több előkelő perzsa hölgyet, akik ősi szokásaik szerint a sereg nyomában haladtak³⁹. Curtius Rufus⁴⁰ és Diodóros⁴¹ is bemutatják a csatát követően a makedón sereg tombolását, a perzsa nők szenvedését, akik a győztesek erőszakának, kegyetlenségének váltak áldozatául, és akik királynőiknél kerestek menedéket, jöllehet ők maguk is oltalomra szorultak.⁴² A foglynők közül Sisygambis méltóságával, Stateira, pedig szépségével tűnt ki.⁴³ E két nemes hölgy saját helyzetével mit sem törődve, ebben a válságos pillanatban is Dareios után érdeklődött,⁴⁴ aki a csatateret elhagyva menekült.⁴⁵ Alexandros Dareios nőrokonainál tett látogatását Curtius Rufus, Diodóros, valamint Iustinus is megörökíti.

Curtius Rufus⁴⁶ – Az éjszaka közeledtével Alexandros, felfüggesztve Dareios üldözését visszatér az elfoglalt táborba, ahol lakomát rendez. A szomszédos sátorból hallható láрма azonban megzavarja a lakomázókat, melyet az örök zendülés jeleként értelmeztek. Valójában a perzsa asszonyok keltették a zajt, ugyanis egy eunuchtól királyuk, Dareios haláláról értesültek. Alexandros megtudva a foglyok bánatának okát, megkönnyezi azok kegyességét („*pietati earum*”), valamint Dareios balsorsát („*fortunae Darei*”), majd úgy vélve, hogy az áruló, ámde perzsául tudó Mithrénés követségbe küldése fokozná azok haragját, végül Leonnatos mellett dönt. Leonnatos teljesítvén a parancsot, néhány fegyveressel a királynők sátrához siet, és bejelentését kéri. A vestibulumban állók azonban a fegyveresek láttára királynőikhez futottak, azt gondolván, hogy valójában a nők legyilkolására érkeztek. Az asszonyok nem merészelték beereszteni a férfiakat, így csendben várták a győztes ítéletét. Leonnatos sokáig várakozott bebocsátására, majd meglegelve, kíséretét a vestibulumban hagyva, belépett a sátorba. A férfi feltűnése félelemmel töltötte el az asszonyokat. Úgy vélték ugyanis, hogy bejelentés nélkül tört rájuk. Dareios felesége, valamint édesanyja Leonnatos lábai elé borultak, és kérlelni kezdték, hogy haláluk előtt, honi szokásaik szerint eltemethessék Dareioszt, majd mindezzel végezve, vállalják a halált. A férfi azonban tudomásukra hozta, hogy Dareios él, valamint kijelentette, hogy királynői méltóságukat továbbra is megtarthatják.

³⁷ Sisygambis, Ostanés leánya, Arsamés lánytestvére, valamint felesége. Vö.: Diod. XVII 5, 5., Schoch: *Sisygambis*. RE III A Stuttgart, 1927. (col. 371).

³⁸ Dareios felesége, leánytestvére. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Curtius Rufus nem közöl negatív ítéletet, vérfertőző viszonyokról. Vö.: Sisimithrés és hitvese (Curt. VIII 2, 19).

³⁹ Curt. III 8, 12.; Diod. XVII 31, 2.; 35, 3.

⁴⁰ Curt. III 11, 21–22.

⁴¹ Diod. XVII 35, 5–7.

⁴² Curt. III 11, 25.; Diod. XVII 36, 4.

⁴³ Curt. III 11, 24.

⁴⁴ Curt. III 11, 26.

⁴⁵ Curtius Rufus Dareiosról közvetített képét leginkább a bukás és a felemelkedés jellemzi, amit még inkább kiemel, hogy az uralkodó félelemből megszabadul jelvényeitől, hogy ne akadályozzák menekülésében. Curt. III 11, 11. Rutz, W.: *Zur Erzählkunst des Q. Curtius Rufus*. ANRW 2, 32, 4 1986. 2346.

⁴⁶ Curt. III 12, 4–27.

Diodóros⁴⁷ – Alexandros felhagyva Dareios üldözésével, visszatér a táborba, ahol lakomázásba kezd. A szomszédos sátorból kiszűrődő lárna azonban megzavarja, ahol a perzsa asszonyok halottnak hitt királyukat sűrű könnyhullatások közepette gyászolták. Alexandros megnyugtatósságukat végett elküldte Leonnatost, hogy tudassa a királynőkkel, hogy Dareios él, valamint bejelentse másnapi látogatását. Az asszonyok elcsodálkozva a nem remélt fordulatot, istenként köszöntötték Alexandrost, valamint felhagytak a sírással.

Iustinus⁴⁸ – Alexandros felkeresi Dareios foglyul ejtett nőrokonait, hogy megnézzék és bátorítsa őket. Az asszonyok azonban a fegyveresek láttára egymást átölelve sírni kezdtek, majd Alexandros lábai elé borulva nem életükért könyörögtek, hanem Dareios elhantolásáért. Alexandros meghatódva az asszonyok kegyeletétől, közölte, hogy Dareios él, valamint elrendelte, hogy királynökként köszöntsék az asszonyokat.

Alexandros másnapi látogatását illetően Diodóros, valamint Curtius Rufus is elbeszéli Sisygambis tévedését, aki véletlenül Héphaistiónt köszöntötte királyként, illetőleg Alexandros reakcióját a történetekre.⁴⁹ Curtius Rufusnál ezen mondat egy Héphaistión-méltatás alapját adja, ami ugyancsak felbukkan Diodórosnál, azonban egy későbbi szöveghelyen, a történet megismétlésekor, halálának elbeszélésekor.⁵⁰

Beszámolóik fő vonalaikban megegyeznek, mégis kimutatható néhány jelentős eltérés. Iustinus leírásában a királynők személyesen Alexandrostól szereznek tudomást sértetlenségükről, valamint arról, hogy Dareios még életben van. Diodóros beiktatja ugyan Leonnatos követségbe küldését, azonban egyedül Curtius Rufus képes a történetben rejlő lehetőségek kihasználására. A párhuzamos tradícióban Mithrénés sehol sem szerepel ezen jelenet kapcsán. Curtius Rufusnál szerepeltetését az indokolja, hogy Alexandros jóindulatát kívánta kihangsúlyozni,⁵¹ hiszen az áruló látványa fokozná a királynők bánatát. A foglyokkal való tárgyalást szerzőnk hihetetlen módon késlelteti. Leonnatos fegyveresekkel jelenik meg, így teljesen jogos, hogy a vestibulumban állók nem látják át Alexandros szándékát. A foglyonők Dareios elvesztése miatti fájdalmát további halálfélelemmel is fokozzák.

Mind a három szerző beszámol a perzsa királyi család sértetlenségéről, valamint Alexandros végtelen jóindulatáról a foglyok iránt. Ennek egyik ékes bizonyítéka, hogy Sisygambis fentebb említett büntetésre méltó tettét az uralkodó nem csupán nem torolja meg, hanem kijelentésével el is oszlatja a királynő szégyenkezését. A nőknek a makedón táborban semmiféle bántódásuk sem esik, megtarthatják rangjukat, ékszereiket, engedélyt kapnak halottaik szokásaik szerinti elhantolására.⁵² Diodóros, valamint Iustinus mindehhez hozzáfűzi, hogy Alexandros ígéretet tett Dareios lányainak rangjukhoz méltó kiházásitá-

⁴⁷ Diod. XVII 37, 3–38, 4.

⁴⁸ Iust. XI 9, 12–16.

⁴⁹ „Nem tévedtél, anyakirályné, mert ő is Nagy Sándor.” Curtius Rufus szöveghelyeit a továbbiakban Kárpáty Csilla fordításában közlöm. Q. Curtius Rufus: *A makedón Nagy Sándor története*. Szeged, 2002. „Non errasti, mater: nam et hic Alexander est”, „...Μηδὲν φροντίσῃς, ὦ μήτηρ, καὶ γὰρ καὶ οὗτος Ἀλέξανδρος ἐστίν.”

⁵⁰ Diod. XVII 114, 2.

⁵¹ Porod kimerítő elemzés alá vette a szöveghelyet, összevetve Iustinus (XI 9, 12–16), Plutarchos (Alex., 21), Arrianos (Anab. II 12, 3–8), Diodóros (XVII 37, 3–38, 7) leírásával, kimutatva Curtius Rufus írói technikáját. A szövegrészek elemzésében főbb eredményeit ismertetem. Porod: *Der Literat Curtius. Tradition und Neugestaltung. Zur Frage der Eigenständigkeit des Schiftstellers Curtius*, 100–107.

⁵² Curtius Rufus leírásában szerepel mindez, és ami meglepő, hogy Alexandros és Héphaistión látogatása elé illeszti a történetet Curt. III 12, 13–14.

sára,⁵³ amely ígéretét végül a szüzai mennyegzőn⁵⁴ váltja valóra. 324-ben ugyanis feleségül veszi Stateirát,⁵⁵ valamint Parysatist.⁵⁶ A makedón arisztokrácia tagjai is követték uralkodójuk tettét. Az esküvő valójában a két nép összeolvadását szimbolizálta, amely már perzsa szokások szerint zajlott, Alexandros Rhoxanéval kötött házasságával ellentétben.

A párhuzamos tradícióval való egybevetés szerzőnk tudatos kompozíciós technikájára világít rá. A változtatások minden bizonnyal Curtius Rufus sajátosságainak tekinthetők. Alkalmazásukkal, vagyis a hosszantartó feszültségkeltéssel az olvasó érzelmeire próbál hatást gyakorolni, egyfajta komplex technikán keresztül.

Curtius Rufus, Diodóros, valamint Iustinus is hangsúlyozza a győztes nem várt kíméletességét a foglyokkal szemben, ami az Alexandros-hagyományban állandó toposszá⁵⁷ vált. Curtius Rufus azonban megtoldja az ekkor még mértékletes uralkodó magasztalásával, amely azonban már előrevetíti a hamarosan bekövetkező erkölcsi romlást.⁵⁸ A fentebb említett szöveghelyek alapján kétség sem férhet ahhoz, hogy a nőalakok Alexandros jellemének bemutatására szolgálnak, szemléltetve *clementiáját*, amelyet leginkább a következő méltatás reprezentál: „*Tunc quidem ita se gessit, ut omnes ante eum reges et continentia et clementia vincerentur. Virgines reginas excellentis formae tam sancte habuit, quam si eodem quo ipse parente genitae forent; coniugem eiusdem, quam nulla aetatis suae pulchritudine corporis vicit, adeo ipse non violavit, ut summam adhibuerit curam, ne quis captivo corpori inluderet ...*”⁵⁹

Stateira röviddel fogságba esése után meghal. Haláláról szerzőink a következőképpen számolnak be:

Curtius Rufus⁶⁰ – Alexandros értesül arról, hogy az út fáradalmait, valamint a bánat súlya alatt megtört Stateira életét vesztette. Az uralkodó így a nők sátrához járul, ahol könnyezve, az étket elutasítván, Sisygambis, valamint Dareios gyermekeinek társaságában gyászol. Ellensége feleségét, akit csupán egyszer látott, végül perzsa szokások szerint temeteti el. Tyriotés, az egyik eunuch azonban megszökik, és Dareios tudomására hozza felesége halálát, aki meg van győződve arról, hogy hitvesét megölték. Tudomást szerezve Alexandros Stateira halála miatti bánatáról, valamint a rangjának megfelelő temetésről, elképzelhetetlennek tartja, hogy a makedón uralkodó egy ujjal sem érintette feleségét, így vallatóra fogja Tyriotést. Végül a számára teljességgel hihetetlen önmegtartóztatáson elcsodálkozva dicséri Alexandrost.

Diodóros⁶¹ – csupán egyetlen mondattal említi Stateira halálát, valamint temetését, Alexandros ugyanis fenséges pompával temeteti el.

⁵³ Diod. XVII 38, 1.; Iust. XI 9, 16.

⁵⁴ Alexandros Stateirával való házassága azonban gyermektelen volt. Arr. (VII 4, 4.) Barsiné néven nevezi (minden bizonnyal tévedés, hacsak nem két neve volt). Fiehn: *Stateira*. RE III A Stuttgart, 1929. (col. 2171).

⁵⁵ Curt. X 3, 12.; Diod. XVII 107, 6.; Iust. XII 10, 9–10.; Plut. Alex. 70, 2.;

⁵⁶ Arr. VII 4, 4.

⁵⁷ Vö.: Plut. Alex. 21.; Arr. II 12, 8. Vö.: Schwartz: *Curtius Rufus*, col. 1883–4.

⁵⁸ Curt. III 12, 18–20.

⁵⁹ „Ekkortájt még úgy viselkedett, hogy minden korábbi királyt felülmúlt mértéktartásban és kegyességben. A szépséges királyi szüzeket oly tiszteletben tartotta, mintha csak saját nővérei lettek volna. Dareiosz hitvesén és egyben hűgán-akinek szépségével abban az időben egyetlen asszony sem versenyezhetett volna – nemcsak hogy ő maga nem követett el erőszakot, de még arra is szigorúan ügyelt, hogy senki kisujjával se nyúljon a fogoly királynéhoz.” Curt. III 12, 21–23.

⁶⁰ Curt. IV 10, 18–34.

⁶¹ Diod. XVII 54, 7.

Iustinus⁶² – Dareios tudomására hozzák, hogy felesége vetélés⁶³ következtében életét vesztette, s hogy Alexandros bőkezűen gondoskodott a nő temetéséről, hozzáfűzve, hogy minderre nem a szerelem, hanem sokkal inkább embersége ösztönözte, hiszen Stateirát csupán egyszer látta, míg Dareios anyját, valamint lánygyermekait gyakran szokta vigasztalni. Dareios, mindezek hallatára, úgy érezve, hogy a makedón uralkodó nem csupán csatában, de jótéteményekben is felülmúlta, levelet írt Alexandrosnak, hogy köszönetet mondjon, valamint békeajánlatot tegyen. Alexandros válasza pedig nem más, minthogy mindezt lelki nagyságából kifolyólag cselekedte, Dareios kérését hajlandó teljesíteni, amennyiben másodíknak s nem vele egyenlőnek ismeri el magát.

Diodórosszal ellentétben Curtius Rufus és Iustinus is meglátja a lehetőséget a moralizálásra, Alexandros részvételének ismételt bemutatására. A két szöveghely analógiájához kétség sem férhet, gondoljunk elsősorban Alexandros reagálására a nő halálhírének hallatára, a végtisztesség megadására, valamint annak kiemelésére, hogy az uralkodó csupán egyszer látta Dareios hitvesét. Az uralkodó kegyességét mind Curtius Rufus,⁶⁴ mind pedig Iustinus⁶⁵ Dareiossal mondatja ki. A már említett párhuzamok azonban a tartalomra koncentrálnak. Iustinus meglehetősen tömören mutatja be az epizódot, amely csupán rövid ideig köti le figyelmünket. Curtius Rufus azonban jelentősen változtat, mintegy kiszínezve és képszerűvé formálva az epizódot. A tragikum, valamint a patetikus elemek ismételt előtérbe kerülnek, melyek végül Dareios gyanújában, majd a történetet záró direkt beszédében terebélyesednek ki.

Stateira halálát követően Alexandros Sisygambist, Dareios két leánygyermekét, valamint fiát Szúzában hagyja. Két forrásunk, Curtius Rufus, valamint Diodóros jelentős és lényeges különbségeket mutat Alexandros rendelkezéseit illetően. Diodóros⁶⁶ leírásából egyértelműen kiderül, hogy a királyi család tagjainak át kellett venniük a hódítók szokásait, és meg kellett tanulniuk nyelvüket.⁶⁷ Curtius Rufusnál⁶⁸ a következőket olvashatjuk arról,

⁶² XI 12, 6–16.

⁶³ Curtius Rufus, valamint Iustinus, Stateira halálát Dareios diplomáciai közeledése (vö.: Curt. IV 1, 7–10.; IV 5, 1–3.; IV 11, 1–22.; Diod. XVII 39, 1–2.; XVII 54, 1–5.; Iust. XI 12, 1–15.; Plut. 29, 7–8.) elé helyezi, Plutarchos viszont utána. Stateira halála okaként Iustinushoz hasonlóan pedig a gyermekszülést nevezi meg. (Ez minden bizonnyal azt a tradíciót tükrözi, amely elvitatja Alexandros gondoskodását a foglyokkal szemben. Hiszen Dareios nőrokonai 333. novemberében estek fogásba, Dareios közeledése pedig 331. nyarára tehető) (Plut. Alex. 30).

⁶⁴ „Ó, atyáim istenei, elsőnek szilárdítsátok meg uralmam, azután, ha sorsom már elvégeztetett, könyörgök, senki más ne legyen Ázsia királya, mint ez az igazságos ellenfél, ez az irgalmas szívű győztes! ” „*Di patrii*”, inquit, „*primum mihi stabilite regnum; deinde, si de me iam transactum est, precor ne quis potius Asiae rex sit, quam iste tam iustus hostis, tam misericors victor.*” Curt. IV 10, 34.

⁶⁵ „Dareus ekkor érezte igazán legyőzöttnek magát, mivel az ütközetek után ellensége a jótétemények tekintetében is föléje kerekedett; vizsgálató dolog számára – mondotta –, hogy ha már nem győzhetett, legalább ilyen valaki győzte le. Harmadízban is írt tehát neki levelet, és köszönetet mond neki, hogy övével szemben semmiféle ellenséges dolgot nem tett.” „*Tunc se ratus vere victum, cum post proelia etiam beneficiis ab hoste superaretur, gratumque sibi esse, si vincere nequeat, quod a tali potissimum vinceretur. Scribit itaque et tertias epistulas et gratias agit, quod nihil in suos hostile fecerit.*” Iust. XI 12, 8–9.

⁶⁶ Diod. XVII 67, 1.

⁶⁷ Bosworth Curtius Rufus szöveghelyét egyenrangúnak minősíti a diodórosi leírással, véleményem szerint tévesen, mivel Curtius Rufusnál a perzsa szokások elismerését találjuk. Bosworth: *Nagy Sándor. A hódító és birodalma*, 97. (Lehetséges, hogy a makedón uralkodó csupán kommunikálni kívánt a nőkkel.)

hogyan viszonyult Alexandros foglyaihoz: Sisygambist, Olympiaszt megillető néven, anyaként szólítja, teljes tiszteletben részesíti, fiúi odaadással szereti, gazdag ajándékokkal halmozza el. A jelenetben Alexandros felajánlja, hogy amennyiben örömeire szolgált az általa küldött ruha, kelme, küld mestereket, akik készítésükre megtaníthatják Sisygambis unokáit. A királynő azonban sírva fakad, hiszen a perzsa nők semmit sem tartanak gyalázatosabbnak, mint a szövést, illetőleg a fonást. Alexandros minderről tudomást szerezve felkeresi a királynőt, és kiengeszteli, méntségül hozván, hogy mindig is tiszteletben tartotta a perzsák szokásait, és most is csupán tudatlanságból kifolyólag okozott fájdalmat a nőnek, akit olyannyira tisztel.

Az eltérések magyarázata azonban nyilvánvaló, hiszen Curtius Rufus, mint már oly sok esetben, most is kiemeli a győztes *clementiáját*, aki a legyőzött ellenségnek még szokásait sem sértené. Hasonló okból szerepel egy csupán Arrianosnál⁶⁹ és Curtius Rufusnál⁷⁰ olvasható jelenet, amelyben Alexandros Sisygambis kérésének engedve megkíméli az uxiosok városát. Arrianos, forrásként Ptolemaiosra hivatkozva, csupán annyit közöl: Sisygambis közbenjárt értük az uralkodónál, hogy a területükön maradhassanak. Curtius Rufus leírása azonban sok szempontból különbözik Arrianos közlésétől a kérés tartalmát, következményeit illetően. Sokkal részletesebben mutatja be az ostromot, szerepelteti továbbá Medatést, Dareios rokonát, aki minden bizonnyal a királynő beavatkozásának jogosságát támasztja alá. Szerzőnk Alexandros városlakókkal szembeni kegyességének hangsúlyozására,⁷¹ a perzsa anyakirálynéval szemben szüntelenül megnyilatkozó szeretetének bemutatására illeszti be az epizódot, aki a győztes Dareiosztól sem kívánhatott volna többet.

A fentebb említett szöveghelyek alapján kijelenthetjük, hogy Curtius Rufus egyetlen lehetőségét sem mulaszt el Alexandros mértékletességének, kegyességének kiemelésére. Mindehhez segítségül hívván az epika,⁷² illetőleg a tragédia kelléktárát, amit csak tovább fokoz retorizáló hajlamával,⁷³ hogy az ekkor még pozitív, erkölcsös Alexandros-kép annál élesebb kontrasztot alkosson a szerencse adományai közepette és a keleti szokások hatására elfajuló, bűnök martalékává lett uralkodó bemutatásával. Szükséges azonban leszögezni, hogy megoszlanak a vélekedések azzal kapcsolatban, hogy Curtius Rufus pozitív vagy negatív attitűddel viszonyul az uralkodóhoz.⁷⁴ Általában azonban elfogadottnak tekinthető,

⁶⁸ Curt. V 2, 16–22.

⁶⁹ Arr. III 17, 6.

⁷⁰ Curt. V 3, 12–15.

⁷¹ „A király akkori mértéktartását ez az egy eset is bizonyíthatja ...” *„Moderationem clementiamque regis, quae tunc fuit, vel una haec res possit ostendere”* Curt. V 3, 15.

⁷² Balzer, R.: *Der Einfluß Vergils auf Curtius Rufus*. München, 1971.

⁷³ Curtius Rufus a Rómában kifejlődött Kr. u. 1. századi vonásokat tükrözi retorikájában. Bardon, H. (1947) egyetért Helmreich, F.: *Die Reden bei Curtius*. Paderborn, 1927. munkájával (aki három genusba sorolja Curtius Rufus beszédtechnikáját), de utal a római ékesszólás különlegességeire, vagyis Curtius Rufus elsősorban Aristotelést követve, szórakoztatni (*delectare*), tanítani (*docere*) és megindítani (*movere*) akar. Bardon, H.: *La valeur littéraire de Quinte-Curce*. LEC t. 15. (1947) 203–205.

⁷⁴ A negatív szerepeltetés hátterében peripatetikus, sztoikus hagyományokat sejtene, azonban felmerült az a gondolat is, hogy esetlegesen az Alexandrosszal szembenálló politikai körökből eredeztethető. A témához bővebben: a negatív Alexandros-kép a peripatetikus hagyománynak köszönhető, és Curtius Rufus az első, aki mindezt lejegyzí Tarn: *Alexander the Great*. ellene: Menschling, E.: *Peripatetiker über Alexander*. Historia, t. 12. (1963) 274–282.; Badian, E.: *The eunuch Bagoas: a study in method*. CQ., Jg. 8. (1958) 144–157.; Alexandros-kép vizsgálatához: Rutz: *Zur Erzählkunst des Q. Curtius Rufus*, 2346.; Therasse, J.: *Le jugement de Quinte-Curce sur Alexandre: une appréciation morale indépendante*. LEC, t. 41. (1973) 23–45.; Pozitív Alexandros-kép:

hogy mindenekelőtt a morálisan hanyatló Alexandros-portré a domináns. Sisygambis alakja talán hozzásegítene a kérdéskör vizsgálatához, hiszen az uralkodóból mindig a jót, a pozitívumot váltja ki. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy mindez csupán az első öt könyvben (*pentas*) olvasható. Tekintetbe véve azonban Sisygambis Alexandros halálakor mutatott megrendülését, a király vele szemben megnyilvánuló szüntelen jóindulatát, mindezt kiterjeszthetjük az egész cselekményre, így ő mintegy rácsafolna a kizárólagosan negatív Alexandros-portréra. Ezen nőalak méltóképpen rá is szolgált a király kegyére, amelyet mindenkor balsorsához méltóan fogad,⁷⁵ szem előtt tartva fogoly mivoltát. Az issosi csatát követően, az előkelő perzsák temetésekor kínosan ügyelt arra, hogy egyszerű külsőségek⁷⁶ közepette hantolja el őket, nehogy a győztesek szemében gyűlöletesnek tűnjön a perzsa szokások szerinti fenséges temetés. Ugyanígy a Medatésért való közbenjárásakor,⁷⁷ akinek kérését sokáig vonakodott teljesíteni, mondván, az semmiképpen sem illik jelen helyzetéhez. Ugyanezzel a magatartással találkozhatunk a Gaugamela és Arbela között lezajlott csata során, mikor tévesen Dareios győzelmét adják hírül a foglyoknak. Curtius Rufus⁷⁸ és Diodóros⁷⁹ leírásában is Sisygambis a helyén marad, mintegy elutasítva kiszabadítását, felve a szerencse forgandóságától,⁸⁰ és attól, hogy hálátlanná válik Alexandrosszal szemben. Mindezt még inkább alátámasztja az uralkodó halálát követő (ötödik napon bekövetkező) halála, amiről mind Diodóros⁸¹, mind Curtius Rufus⁸², mind pedig Iustinus⁸³ beszámol. Szerzőnk mintegy toposzként a király méltatására illeszti be az epizódot, akit még ellensége is önmagát elemésztve⁸⁴ gyászol, amely egyben előhangja a rákövetkező Ale-

Atkinson: *Q. Curtius Rufus „Historiae Alexandri Magni”*, 3470–71.; Bödefeld, H.: *Untersuchungen zur Datierung der Alexandergeschichte des Q. Curtius Rufus*. Düsseldorf, 1982. Negatív, valamint ambivalens Alexandros-kép: Mederer, E.: *Die Alexanderlegenden bei den ältesten Alexanderhistorikern*. Stuttgart, 1936.; Egge, R.: *Untersuchungen zur Primärtradition bei Q. Curtius Rufus. Die alexanderfeindliche Überlieferung*. Freiburg, 1978.; Gunderson, L. L.: *Quintus Curtius Rufus. On his Historical methods in the Historiae Alexandri*. In: Adams, W. L. – Borza, E. N. (ed.): *Philip II, Alexander the Great, and the Macedonian heritage*. Washington, 1982. 177–196.; Barzani: *Curzio Rufo e la sua epoca*, 101–120.

⁷⁵ Curtius Rufus Sisygambis és vele együtt Stateira bemutatásában kiemeli a nők nemességét, hiszen, mint már említettük, Alexandros megsiratja a foglynők alázatosságát (*pietas*), vagyis szerzőnk (eltekinthetve attól a ténytől, hogy az Alexandros történetet rómaiavá formálja) egy kimondottan római sajátosságú érénnyel ruházza fel e két barbár nőalakot.

⁷⁶ Curt. III 12, 14.

⁷⁷ Curt. V 3, 12–14.

⁷⁸ Curt. IV 15, 10–11.

⁷⁹ Diod. XVII 59, 7.

⁸⁰ „credo, praecoci gaudio verita inritare fortunam” (Curt. IV 15, 11.); Sisygambis higgadtan ült tovább, mivel nem bízott a szerencse váratlan fordulatában, valamint nem akarta Alexandros iránti háláját semmissé tenni. ... οὕτε τῷ παραδόξῳ τῆς τύχης πιστεύουσα οὕτε τὴν πρὸς Ἀλέξανδρον εὐχαριστίαν λυμαινομένη.

⁸¹ Diod. XVII 118, 3.

⁸² Curt. X 5, 18–25.

⁸³ Iust. XIII 1, 5–7.

⁸⁴ „Halála kétségtelenül bizonyítja, mily kegyes volt hozzá Nagy Sándor, és milyen igazságos minden fogolyhoz: Sziszigambisznak volt ereje ahhoz, hogy Dareiosz halála után tovább tengesse életét, de pirult volna, ha túléli Nagy Sándort.” *“Magnum profecto Alexandri indulgentiae in eam iustitiae-que in omnes captivos documentum est mors huius, quae, cum sustinuisset post Dareum vivere, Alexandro esse superstes erubuit.”* Curt. X 5, 25.

xandros-panégyrikosnak.⁸⁵ Sisygambis ezzel a tettel azonban saját erkölcsi nagyságát is bizonyítja, mivel méltóképpen róttá le háláját pártfogójának.

A görög és latin irodalomban a nőalakok általában egyfajta mellékszereplők,⁸⁶ amely tendenciát Curtius Rufus is követi munkájában. A nőket tulajdonképpen Alexandros tetteinek, jellemzésének eszközéül használja. Sisygambis azonban kiemelkedik ebből a háttérszerepből, és nem csupán egyenértékűvé válik a férfiakkal, hanem felül is múlja őket. Dareios ragyogó jellemét a szerencse rontotta meg,⁸⁷ későn látta meg hová vezette *hybris*-e, és csupán bukásában szerzi vissza elvesztett erkölcsiségét, tartását.⁸⁸ A kezdetben minden rossz tulajdonságtól mentes Alexandros pedig a szerencsétől és a sikertől megrészegülve Dareios hibájába esik és folyamatosan veszti el azon tulajdonságait, amelyek kiemelkedővé tették, és amelyeknek mindenekelőtt sikerét köszönhetette. Sisygambis azonban a *Historiae Alexandri Magni* folyamán végig megőrzi nemességét. Egyedül ő képes mind balszerencsését, mind pedig sikerét méltóképpen viselni,⁸⁹ amit Curtius Rufus egy fiktív beszédben ki is mondhat vele. Curtius Rufus munkájában tehát tulajdonképpen egy nő az, aki erkölcsi győzelmet tud aratni. Nyilvánvalóan felmerül a kérdés, hogy mi lehet a szerző szándéka Sisygambis illeten szerepeltetésével. Curtius Rufus elsődleges célja minden bizonnyal az, hogy kiemelje a nő erkölcsi kiválóságát Dareiosszal és Alexandrosszal szemben, ugyanakkor bemutatásával egyben követendő példát is mutathat, ami teljes egészében összhangban áll moralizáló szándékával.

Curtius Rufus alapján tudjuk, hogy Barsiné,⁹⁰ Memnón felesége Damaszkusz közelében esett fogságba több előkelő perzsa nővel együtt. Alexandros halála után azonban, mintegy lehetséges örökösnek, a király gyermekének, Héraklés anyjaként szerepel. Iustinus⁹¹ azonban az Alexandros és Barsiné kapcsolatáról, valamint a születendő gyermekről szóló híradást közvetlenül a Dareios nőrokonaival való találkozási jelenet után helyezi.

Waldemar Heckel⁹² felhívja a figyelmet arra, hogy Curtius nem említi sem azt, hogy Damaszkusznál találkozott Alexandros Barsinével,⁹³ sem azt, hogy ő volt az első nő, akivel közeli kapcsolatba került,⁹⁴ jóllehet tudott róla, amit a második szövegrész egyértelműen bizonyít. Heckel következtetése teljes mértékben elfogadható. Az Alexandros és Barsiné kapcsolatáról szóló beszámoló ugyanis teljességgel érvénytelenítette volna Curtius Rufus korábbi kegyes Alexandros-képét.⁹⁵

⁸⁵ Vö.: Curt. X 5, 26–36.

⁸⁶ Vö.: Gallo, L.: *La donna greca e la marginalità*. Quad. Urbinati Cult. Class., 18 (1984) 7–51.

⁸⁷ Vö.: Curt. III 2, 17. Rutz: *Zur Erzählkunst des Q. Curtius Rufus*, 2346.

⁸⁸ H. Berve véleménye alapján Kleitarchost kell sejtenuünk annak hátterében, hogy Dareios Alexandros egyenrangú ellenfeleként szerepel. Berve, H.: *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage* 2 München, 1926. 128. A témához lásd még: Mederer: *Die Alexanderlegenden bei den ältesten Alexanderhistorikern*, 22. Curtius Rufus sajátossága azonban, hogy Dareiosot tragikus alakká formálja.

⁸⁹ „Fel tudok emelkedni korábbi méltóságom magaslatára, és el tudom tűrni a mostani rabigát is.” *„Et praeteritae fortunae fastigium capio et praesentis iugum pati possum.”* Curt. III 12, 25.

⁹⁰ Curt. III 13, 14.; X 6, 11–13.; Diod. XVII 23, 5.

⁹¹ Iust. XI 10, 2.

⁹² Heckel, W.: *Notes on Q. Curtius Rufus' History of Alexander*. Acta Classica, vol. 37. (1994) 72.

⁹³ Iustinus XI 10, 2.

⁹⁴ Plut. Alex. 21, 7. (Plutarchos leírásának forrása, Aristobulos).

⁹⁵ A perzsa királynővel szemben tanúsított bánásmód. Vö.: Curt. III 12, 21–23.

Thais⁹⁶ – Alexandros Persepolisba visszatérve, barátai társaságában fényes nappal lakomázásba kezd Xerxés palotájában, amelyen kéjnök is részt vesznek, akik közül Thais mámoros állapotban javaslatot tesz a palota felgyújtására, bosszúból a perzsák által elpusztított görög városokért. A bortól elnehezült társaság és maga a király is, aki jobban szeretne, mint bírta a bort, egyetértett a részeg kurtizán véleményével, így elsőként vetett tűzcsóvát a korábban megkímélt palotára, majd az asztaltársak, a szolgák és végül a szajhák követték. Alexandros később kitisztult fejével megbánta tettét, úgy véelve, hogy nagyobb büntetés lett volna, ha a perzsák Xerxés palotájában, illetőleg trónusán látják őt.

Diodóros⁹⁷ – Alexandros győzelmei tiszteletére áldozatot mutat be az isteneknek, majd lakomát rendez barátainak. A jelenlévő nőtagok egyike, az attikai származású Thais szólasra emelkedve kijelenti, hogy Alexandros Ázsiában véghezvitt tettei közül az lesz a legemlékezetesebb, ha dionysosi kartánc közepette felperzseli a perzsák palotáját és így az asszonyi kezek által pusztulna el. A bortól feltüzelt társaság helyeselte a kurtizán nézetét, így elsőként a király, majd Thais,⁹⁸ végül az összes jelenlévő fáklyát ragadva felgyújtja a korábban megkímélt palotát, bosszúból a görög templomokkal szemben elkövetett gáztettekért.

A persepolisi palota pusztulásának körülményeit,⁹⁹ Thais¹⁰⁰ ebben kiemelkedő szerepét mindkét auktor hasonlóan, szinte megegyezően közli. Általánosan elfogadottnak tekinthető ugyanis, hogy közös forrásuk Kleitarchos.¹⁰¹ Curtius Rufus azonban ismételten átalakítja ezt a moralizálásra lehetőséget adó történetet. Elé illeszt ugyanis egy bevezetőt,¹⁰² amely Alexandros jellemének kezdődő deformálódását hirdeti, amely végül a VI 2, 1–6. résztől válik szinte kizárólagosan az uralkodó állandó jellemzőjévé. A beillesztett rész hang-

⁹⁶ Curt. V 7, 2–11.

⁹⁷ Diod. XVII 72, 1–5.

⁹⁸ Thais mint hatalommal bíró kurtizán, pusztulást okozó nőalak. Vö.: Casevitz, M.: *La femme dans l'oeuvre de Diodore de Sicile. La femme dans le monde méditerranéen*. I: Antiquité Lyon, 1985. 122.

⁹⁹ Vö.: „Tacitusra gondolva nehezen szabadulunk attól a feltevéstől, hogy Curtius leírásába a Nero alatti Πῶνις πέρις is belejátszhatott.” Vö.: Borzsák István: *Curtius Rufus és Tacitus*. Ant. Tan.. 23. évf. (1976) 41. A Nero korabeli datáláshoz bővebben: Verdière, R.: *Quinte-Curce, écrivain néronien*. WS, Jg. 79. (1966) 490–509.; Wiseman, T. P.: *Calpurnius Siculus and the Claudian civil war*. JRS, vol. 72. (1982) 57–67.

¹⁰⁰ A persepolisi palota felgyújtása kapcsán két szembenálló tradíció mutatható ki a fennmaradt források alapján. Arrianos (III. 18. 12.), valamint Strabón (XV. 3. 6.) leírásában egy hosszantartó politikai döntés eredménye, bosszú a görög városok kifosztásáért. Plutarchos (Alex. 38), Diodóros (XVII, 72.), valamint Curtius Rufus (V. 7. 2–11.) Kleitarchosra visszanyúló leírásában a palota felgyújtása egy lakoma tetőpontján, Thais ösztönzésére következik be. Ptolemaiosnak minden bizonnyal érdekében állt a nőalak mellőzése, hiszen Alexandros halála után három gyermeke (két fiú, Leontiskos és Lagos, valamint egy lány Eiréné) született Thaistól. A palota felgyújtásának körülményei éppen a források különbözősége miatt meglehetősen vitatottak. Thais szerepeltetése kapcsán felmerült azon gondolat, hogy esetleg Kleitarchos koholmánya. Vö.: Tarn: *Alexander the Great*, 48.; Pearson, L.: *The Lost Histories of Alexander the Great*. New York, 1960. 218–219. Amennyiben Arrianos, valamint Strabón leírását fogadjuk el hitelesnek, vagyis a palota felgyújtása egy tudatos politikai döntés, akkor felmerül annak a kérdése, hogy mi állhatott a háttérben. Alexandros ezzel a tettel a perzsa birodalom végét nyilvánította ki, esetlegesen pedig azt illusztrálta, hogy az ideológiaként állított bosszú valós és nem létezik kiegyezés. Vö.: Bosworth, B.: *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander I*. Oxford, 1980a 331–332.

¹⁰¹ Jacoby, F.: *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Berlin, 1926. II B 137 F 11.

¹⁰² Curt. V 7, 1–2.

súlyozza a különbséget a vereség hatására elvakultságából már kijózanodó Dareios és a szerencsétől megrészegetett makedón uralkodó között. Curtius Rufus elmarasztaló ítéletét azonban a fényes nappal kezdődő lakoma említése, valamint a kéjnők jelenléte¹⁰³ tovább fokozza, hiszen míg a perzsa király a harcra készül és minden figyelmét annak szenteli, a makedón uralkodó hadvezéri kötelességét figyelmen kívül hagyva, seregével együtt dor-bézol.

Curtius Rufus meglepő módon nem tesz említést Thais attikai származásáról, amit mind Diodóros, mind pedig a kleitarchosi fragmentum hangsúlyoz. Ennek a mellőzése véleményem szerint tudatos. Curtius Rufus a kurtizánt a barbár *licentia* tipikus képviselőjévé formálja, hiszen csak egy barbár nő lehet képes arra, hogy a királyt hatalmába kerítse, és ekkora pusztításra ösztönözze (éppen úgy, ahogyan Kleopatra Antoniuszt). Curtius Rufus sajátos változtatás továbbá a történet lezárásaként a makedón sereg ítélete,¹⁰⁴ az uralkodóval szembeni elhatárolódás kezdeti lépése, amely záróakkordjának végül az ópisi zendülést tarthatjuk.

Hystaspés hitvese¹⁰⁵ – A jelenet elemzése előtt szükséges rövidebb kitekintést tenni Curtius Rufus kompozíciós technikájára. Szerzőnk az egyes könyvek kidolgozására, lezárására nagy hangsúlyt¹⁰⁶ fektet, amelyek mintegy az „ember-Alexandros” győzelmétől az emberit túllépő uralkodó triumphusáig vezetnek. Ezzel egyidejűleg azonban egyfajta morális bíráló bontakozik ki.¹⁰⁷ A tíz könyvből álló *Historiae Alexandri Magni* című munkát 2 nagyobb részre, Livius nyomdokain haladva, 2 *pentas*ra szokás osztani. Az első *pentas* Dareios, valamint Agis halálával, a második pedig Alexandros temetésével és az utódlás körüli vitával zárul.

A második rész elé Curtius Rufus egy rendkívül hangsúlyos *praefatio*¹⁰⁸-t illeszt, amely már bevezető mondatában¹⁰⁹ előrevetíti a következő öt könyv tartalmát. A továbbiakban bemutatja ugyanis Alexandros jellemének és erkölcsének idegen szokások szerinti elfajulását. Az uralkodó mértéktelen lakomákra, a bor szertelen élvezetére, tivornyázásra és a szajhákkal való mulatozásra ragadtatta magát, ami egyre inkább növelte a makedónok ellen-szenvét, s végül cselvetéshez, valamint lázongáshoz vezetett.

¹⁰³ Borzsák: Curtius Rufus és Tacitus, 41. Curtius Rufus, Diodórostól eltérően, hasonló ítéletet közöl Alexandrosról és a makedón seregről babylóni tartózkodásuk alatt. Vö.: Curt. V 1, 36–39.; Diod. XVII 64, 4., Borzsák I.: Nagy Sándor-vulgata és Livius. Ant. Tan., 27. évf. (1980) 66.; Barzano: Curzio Rufo e la sua epoca, 126.

¹⁰⁴ „A makedónok szegyenkeztek, hogy a dicső várost borgőzös királyuk parancsára eltörölték a föld színéről. Ezért komolyra fordították a szót, és rákényszerítették magukat, hogy elhiggyék: a várost éppen így kellett eltörölniük a föld színéről.” „*Pudebat Macedones tam praeclaram urbem a commissabundo rege deletam esse. Itaque res in serium versa est, et imperaverunt sibi ut crederent illo potissimum modo fuisse delendam.*” V 7, 10. Az epizód struktúrája megegyezik a Rhoxané-jelenettel, hiszen mind a kettőben megtalálhatjuk Curtius Rufus értékítéletét Alexandrosról, valamint a makedónok vélekedését a történeteket illetően.

¹⁰⁵ Curt. VI 2, 6–8.

¹⁰⁶ McQueen, E. I.: Quintus Curtius Rufus. In: Dorey, T. A. et alii (ed.): Latin Biography. London, 1967. 28. Egyes könyvzáradék vizsgálatához vö.: Rüegg, A.: Beiträge zur Erforschung der Quellenverhältnisse in der Alexandergeschichte des Curtius. Basel, 1906.

¹⁰⁷ Rutz: Zur Erzählkunst des Q. Curtius Rufus, 2334.

¹⁰⁸ Curt. VI 2, 2–5.

¹⁰⁹ „... s ő, akit nem törhettek meg a perzsa fegyverek, a bűnök martaléka lett ...” „*quem arma Persarum non fregerant vitia vicerunt*” Curt. VI 2, 1.

Ez után az *expositio* után olvasható a jelenet. Alexandros egy ismételten fényes nappal kezdődő lakoma alkalmával a fogoly nőket dalaik éneklésére kényszeríti, jóllehet rendelkezésre állnak külön e célból hívott görögországi művészek. Hystaspés hitvese, Ochos unokája szomorúságával, a lakomához nem illő nemességével, szemérmességével, szépségével magára vonja a király figyelmét.¹¹⁰ Alexandros, mivel ekkor még élt némi nyoma régi erkölcsének,¹¹¹ a királyi sarj szerencsétlensége és a volt perzsa király iránti tiszteletből szabadságát, valamint vagyonát is visszaszolgáltatta a nemes hölgynek, és parancsot ad eltűnt férjének felkutatására.

Érdemes felhívni a figyelmet az első *pentas*ban bemutatott önmegtartóztató, kíméletes Alexandros-portré és a jelenetben megjelenő uralkodói magatartás közötti különbségre. Dareios nőrokonainak szokásait, mint ahogy már láthattuk, a király teljes mértékben tiszteletben tartotta. Most mintegy rákényszeríti akaratát a fogolynőkre, és csupán egyikük képes ellenállásával, vonakodásával feléleszteni Alexandros erkölcsiségét, éppen oly módon, miként majdan Poros¹¹² kiválósága idézi vissza a már erkölcsi romlás útjára lépett makedón királyban elvesztett *continentiáját*, *clementiáját*.¹¹³ Míg Stateira szemérmességét, szépségét csupán egy-két szóval érinti Curtius Rufus, Hystaspés hitvesét bőségesen ellátja jelzős kifejezésekkel.¹¹⁴ Ezáltal még élesebben kiemeli az ellentétet az *expositio*ban bemutatott király jelleme és a nő nemessége között, valamint rádöbben a uralkodót tettének helytelenségére, hiszen valójában egy nemes hölgyet kényszerít szolgálai tevékenységre. Mégis mi lehetett a szerepe a nőalak toposztól eltérő bemutatásának? Hystaspés hitvesének Curtius Rufus leírásában amiatt kellett erkölcsiségével kiemelkednie a barbár nők közül, mint amiért Sisygambis, Stateira esetében és majdan Rhoxané esetében is, hogy mintegy mellékszereplőként hangsúlyozza, hangsúlyozzák Alexandros jellemét, amit még inkább alátámaszthat a szemléletes, képszerű jelenetek analógiája, valamint a négy nőalak szépségének, nemességének hasonló szavakkal történő bemutatása.

Thalléstris¹¹⁵ – A Kaukázus és a Phasis folyó között élő amazonok királynője, Thalléstris mindennél jobban vágyódva a királlyal való találkozásra, országának határára vonul, ahol bevárja a választ hozó követeket. Alexandros hajlandó fogadni, így háromszáz asszony kíséretében a király elé vonul. Thalléstris hosszasan nézegette a királyt, ugyanis a barbárok mindennél többre becsülik a külső megjelenést, amely Alexandros esetében semmiképpen sem állt összhangban tettei nagyságával. A királynő végül nem habozott bevallani, hogy jövetelének célja nem más, mint gyermeket szülni Alexandrosnak, hiszen méltó arra, hogy a királyságnak örökösöt adjon. Amennyiben a születendő gyermek fiú lesz, elküldi apjának, ha pedig leány, ő maga neveli fel. Alexandros szövetséget ajánlott a királynőnek, aki azonban kitért a felkínált lehetőség elől, mondván, hogy országát őrizet nélkül hagyta. Az asszony, aki jobban vágyódott a szerelemre, mint a király, továbbra is állhatatosan ostromolta

¹¹⁰ A jelenet, Ochos unokájának bemutatása meglehetősen szemléletes és párhuzamba állítható az iszosi csata után fogságba esett királyi család nőtagjainak bemutatásával. Vö.: Domaszewski, A. V.: *Die Phalangen Alexanders und Cæsars Legionen*. Sitzungberichte Heidelberg, 1925/26 1. Abhandlung, Heidelberg, 1926.

¹¹¹ „*Adhuc in animo regis tenues reliquiae pristini moris haerebant.*” VI 2, 8.

¹¹² VIII 14, 44–46.

¹¹³ Rutz: *Zur Erzählkunst des Q. Curtius Rufus*, 2334.

¹¹⁴ „...szerényen tiltakozott” „...*verecunde reluctantem*”; „Feltűnő szépségét még nemesebb tette szemérmé: szemét földre sütötte, s amennyire lehetett, elfátyolozta arcát.” „*Excellens erat forma, et formam pudor honestabat: deiectis in terram oculis et, quantum licebat, ore velato ...*”.

¹¹⁵ Curt. VI 4, 17.; VI 5, 24–32.

Alexandrost, aki végül tizenhárom napot fecsért el a nő vágyának teljesítésére, majd továbbvonult Parthiéné felé, Thalléstris pedig hazatért.

Diodóros¹¹⁶ a következőképpen számol be a Phasis és Thermodón között lakó amazonokról és a királynőjükkel való kalandról: A Hyrkaniába visszatérő Alexandrost háromszáz felfegyverzett amazon kíséretében felkeresi királynőjük, a szépséges és erős Thalléstris, akit bátorsága miatt egész népe csodált. A király meglepődik a nők váratlan érkezésén és méltóságán, majd királynőjüktől jövelele okát tudakolja. Thalléstris válasza nem más, minthogy ő, aki minden nőt felülmúl bátorságban és erőben, gyermeket kíván szülni a legkiválóbb férfitől, hiszen két ilyen szülő gyermeke erejével bizonyára minden embert túlszárnnyal. Alexandros örömmel teljesíti a királynő kérését, akivel tizenhárom napot tölt együtt, majd megajándékozva, hazaküldi otthonába.

Iustinus¹¹⁷ – Thalléstris (vagy Minythia), az amazonok királynője harmincöt napi út megtétele után háromszáz asszony kíséretében felkeresi Alexandrost, hogy gyermeke legyen tőle. A nő megjelenése és érkezése mindenkinben csodálatot keltett, szokatlan öltözeke és az együttélés kérése miatt. Alexandros tizenhárom napi pihenőt rendelt el a királynő kérésének teljesítése végett, aki miután úgy érezte, hogy megfogant, hazatért.

A már az ókorban is valótlannak¹¹⁸ tekintett történetet¹¹⁹ Curtius Rufus, Diodóros, valamint Iustinus is meglehetősen hasonlóan írja le, ami ismét egyértelműen közös forráshasználatra enged következtetni.¹²⁰ A szerkezeti, számbeli egyezéseken túlmenően azonban figyelemreméltó eltérések mutathatók ki. Az amazonok külső megjelenítése mindhárom szerző esetében más és más. Curtius Rufus bemutatásukban követi a névetimológián alapuló („*mell nélküli*”) tradíciót,¹²¹ míg Iustinus csupán az asszonyoknál szokatlan öltözeteket említi (amelyre Curtius Rufus is utal). Diodóros azonban minderről semmit sem szól. A királynő bátor, erős és szépséges, a legkiválóbb valamennyi nő közül, aki méltóságával elnyeri a legkiválóbb férfi, Alexandros csodálatát. A király örömmel teljesíti a nő kívánságát, amely egy pillanatig sem tűnik meglepőnek, sőt gyalázatosnak. Iustinus meglehetősen tárgyilagos leírásából hasonló ítéletet olvashatunk ki, hiszen a királynő megjelenése, valamint látványa mindenkinben csodálatot keltett. Az „*admiratio*”¹²² főnév egyértelműen pozitív értelemben használandó, esetlegesen pedig párhuzamba állítható Diodóros mondatával:

¹¹⁶ Diod. XVII 77, 1–4.

¹¹⁷ Iust. XII 3, 4–7.

¹¹⁸ Arrianos kétségbe vonja a történet valódiságát (Arr. VII 13, 2–4.), Plutarchos pedig felsorolja a történetet hitelességét elfogadó és elvető történetírók névsorát. (Plut. Alex. 46.).

¹¹⁹ A fiktív történet szerepeltetése azonban kevésbé meglepő az Alexandrosszal kapcsolatos történeti hagyományban. A görögök tudatában az amazonok voltaképpen a perzsákat szimbolizálják a perzsa háborúkat követő időszakban. Ezen gondolat alátámasztására számos példát találunk a képzőművészetben, gondoljunk elsősorban a Parthenón nyugati metopéján szereplő amazonok elleni harcra, az Athéna szobor pajzsborítására vagy Apollón Epikuriosz-templom frízén látható ábrázolásra, valamint a Kr. e. 480 utáni vázafestészet alkotásaira, ahol az amazonokat perzsa öltözekben ábrázolják. Lefkowitz, M. R.: *Women in Greek myth. Hypatia, feminist studies*. (Athènes) 1984. 20.; Becatti, G.: *L'arte dell' età classica*. Milano, 2000. 215–223.

¹²⁰ Vö: Jakoby: *FGrHist*, II B 137 F 16.

¹²¹ „Csak egyik emlőjüket hagyják meg épségben, hogy lánygyermeküket táplálhassák; a jobboldalit leperzselik, így könnyebben vonják fel az íjat, és hajítják a dárdát.” „*Altera papilla, intacta servatur, qua muliebris sexus liberos alant: aduritur dextera, ut arcus facilius intendat et tela vibrent.*” Curt. VI 5, 27–29.

¹²² Vö.: *Thesaurus Linguae Latinae*. Lipsiae, 1900.

ἡ τοῦ δὲ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ τε παρόδοξον τῆς παρουσίας καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν γυναικῶν ...¹²³ Curtius Rufus azonban jelentősen változtat ezen a kissé epikusnak tűnő leíráson. Az amazon királynő a vágytól¹²⁴ hajtva keresi fel Alexandrost, majd habozás nélkül, egyértelműen felkínálja magát a férfinak, akinek szövetségét ugyanakkor visszautasítja. A király pedig a legkevésbé sem önként, hanem hosszas „ostrom” után teljesíti a szerelemre olyannyira vágyódó¹²⁵ Thalléstris kérését. Az antik irodalomban sehol sem találkozunk hasonló jellegű leírással, így mindenképp sajátosnak tarthatjuk Curtius Rufus negatív kritikát tartalmazó sorait. A változtatás hátterében minden bizonnyal a perzsa nők erkölcsiségével kapcsolatos elmarasztaló ítélet állhat, hiszen csak egy barbár nő lehet képes arra, hogy a vágytól hajtva oly nagy utat tegyen meg, csupán azért, hogy példátlan módon odadobja magát a győzteseknek, lábbal tiporva a szemérmet. Alexandros erkölcsisége is értékét veszti, hiszen enged a nő vágyának, ami korábbi jellemével teljes mértékben ellentétben áll. A gondolatmenetet megerősíti a „szerelmi kalandot” követő, a már korábban említett második egység bevezetőjével¹²⁶ harmonizáló, a perzsa fényűzés rabjává váló Alexandros-portré.¹²⁷ Hasonló ítélettel Diodóros¹²⁸ és Iustinus¹²⁹ munkájában is találkozhatunk, azonban egyedül szerzőnk játszik rá tudatosan az amazon-történet megváltoztatásával.

Semiramis¹³⁰ – „Alexandros meg akarja kímélni Kyropolist, mivel oly nagyon csodálta ezen népek uralkodóját, Kyrost, valamint Semiramist, akikről úgy vélte, hogy lelki nagyságukkal, valamint híres tetteikkel mindenkit felülmúlnak.”¹³¹

„Kérlek benneteket, gondolatokat arra, hogy olyan vidékre érkeztünk, melynek ragyogó neve egy asszony dicsőségét hirdeti. Hány várost alapított Szemiramisz! Hány néptörzset leigázott! Mily nagy tetteket vitt véghez! Hírnevünk még kisebb, mint e nőé, és máris megelégtünk a dicsőséget?”¹³²

Diodóros¹³³ – Semiramis Derketo istennő lánya, akit megtalálása előtt galambok neveltek. Később Onnés, Syria helytartója tette feleségévé, akinek két fiúgyermeket szült. Ninos, Asszíria uralkodója a nő tanácsának köszönhetően elfoglalta Baktrát, majd Semiramis bölcsességétől és szépségétől leigázva nőül vette, miután férjét öngyilkosságba kergette. Ninos halála után Semiramis veszi át a hatalmat. Babilón megalapítása után nagyszabású építkezéseit Ekbatanában is folytatja. Özvegyként nem megy férjhez, attól tartva, hogy elragadják hatalmát, mindeközben az összes férfit megölette, akikhez szerelmi viszony fűzte (II 13). Hadjáratot indított Egyiptom, Aithiopia, majd India ellen, utóbbi vállalkozása azonban nem járt sikerrel, hiszen seregének kétharmadát elvesztette, így Babilóniába vonult vissza.

¹²³ „A király elcsodálkozva a nők váratlan érkezésén, valamint méltóságán ...”

¹²⁴ A kifejezés tüstént eszünkbe juttathatja az Alexandrost szüntelenül követő, ösztönző vágyat (*cupido* = *πόθος*). Vö.: Borzsák I.: *A Nagy Sándor-hagyomány terminológiájához*. Ant. Tan., 27. évf. (1980) 193–194.

¹²⁵ „Az asszony vágya, aki hevesebben sóvárgott szerelemre, mint a király, néhány napi maradásra kényszerítette Nagy Sándort.” „*Acrior ad venerem feminae cupido quam regis ...*” Curt. VI 5, 32.

¹²⁶ Curt. VI 2, 1–5.

¹²⁷ Curt. VI 6, 1–12. Hammond véleménye alapján Curtius Rufus elmarasztaló ítéletének hátterében Nerora való utalás valószínűsíthető. Vö.: Hammond: *Three Historians of Alexander the Great. The so-called Vulgata Authors, Diodorus, Justin, Curtius*, 136.

¹²⁸ Diod. XVII 77, 4–7.

¹²⁹ Iust. XII 3, 8–4, 4.

¹³⁰ Curt. VII 6, 20.

¹³¹ Vö.: Borzsák I.: *Semiramis Közép-Ázsiában*. Ant. Tan., 23. évf. (1976) 213–222.

¹³² Curt. IX 6, 23.

¹³³ Diod. II 4–20.

Ninostól született gyermeke, Ninyas összeesküvést szőtt ellene, amely azonban lelepleződött. Mindezek után Semiramis önként lemondott a hatalomról fia javára, majd titokzatos módon eltűnt. Az asszírok mint istennőt galamb képében tisztelték.

Semiramis¹³⁴ kéjnőként jelenik meg, aki a szerelmes uralkodót meggyőzte, hogy őt napra engedje át neki a hatalmat. A király félreállítását követően megszilárdította uralmát, majd nagy tetteket vitt véghez.

Iustinus¹³⁵ – Ninos halála után Semiramis félt átengedni a hatalmat fiának, de ő maga sem merészelte nyíltan magára vállalni a kormányzást. Férfinak tüntetve fel magát nagy tetteket vitt véghez fia nevében. Elérkezettnek látva az időt az igazság felfedezésére, bevalotta asszony mivoltát, ami csodálatot váltott ki, hiszen nem csupán az asszonyokat, de a férfiakat is felülmúlta virtusával. Megalapította Babylóniát, majd hadjáratot indított Aithiopia és India ellen.¹³⁶ Fia azonban, akivel szerelmi kapcsolatot kívánt létesíteni, megölte.

Diodóros leírása¹³⁷ Ktésias munkájának átdolgozásán alapul. Fontos azonban leszögezni, hogy az Alexandros-történetírók, valamint más források nyomai is kimutathatók a név szerint Ktésiasnak tulajdonított beszámolók hátterében.¹³⁸

Semiramis¹³⁹ egyrészt kivételes, okos, gyönyörű nő, aki férfiakkal egyenértékű tettek végrehajtására képes, másrészt azonban a végzet asszonya „*femme fatale*”, aki oly sok férfi, többek között férje halálát idézi elő. A Semiramis-monda gazdag irodalmi tradícióval¹⁴⁰ rendelkezik, amely azonban a legkevésbé sem mentes a túlzásoktól vagy még inkább a ferdtésektől. Arrianos¹⁴¹ Nearchosra visszanyúló beszámolójában Semiramis csupán húsz emberrel tér vissza az indiai hadjáratról. Maga Diodóros is említ egy meglehetősen negatív tradíciót,¹⁴² forrásként Athénaiosra hivatkozva, mely Semiramist egyenesen egy kurtizán rangjára alacsonyítja le. Iustinus meglehetősen vázlatos leírásában nem találkozunk Semiramis ilyen kettősségével. Rendkívüli, tetteivel férfiakat maga mögé utasító nőalak. Egyedül talán a fiával való együttműködés gondolata kelthet gyanút, nem szabad azonban túlínterpretálnunk a szöveghelyet, hiszen a jelenet bemutatásában nyomát sem találjuk Iustinus becsmérlő ítéletének. Curtius Rufus *Historiae Alexandri Magni Macedonis* című munkájában ugyancsak pozitív színben tünteti fel Semiramist, teljes mértékben figyelmen kívül hagyva az uralkodónő erkölcsi romlottságáról szóló beszámolókat. Ennek mellőzését semmiképpen sem indokolja a két szövegrész meglehetősen rövid terjedelme, sokkal inkább az – mint ahogyan Borzsák István megállapítja¹⁴³ –, hogy Semiramist Alexandros vetélytársa-

¹³⁴ Diod. II 20, 3–5.

¹³⁵ Iust. I 2, 1–6.

¹³⁶ „Sőt az indek ellen is háborút indított, akiknek földjére rajta és Nagy Sándoron kívül senki sem tette be a lábát.” „*Sed et Indis bellum intulit, quos praeter illum et Alexandrum Magnum nemo intravit.*”

¹³⁷ Diod. II 4–20, 1–3.

¹³⁸ Vö.: Duncker, M.: *Geschichte des Altertums*. II. Leipzig, 1878.

¹³⁹ Casevitz megállapítása Semiramis kettősségével kapcsolatban teljes mértékben tartható. Casevitz: *La femme dans l'oeuvre de Diodore de Sicile*, 120.

¹⁴⁰ Hérodotos I 184.; III 155.; Strabón II 1, 26.; II 1, 31.; XV 1, 5.; XV 1, 6.; XV 2, 5.; XVI I, 2.; Plin. Nat. VI 8.; VI 49.; VI 92.; VI 145.; VII 207.; XIX 49.; Iuv. II 108.; Mart. IX 75, 2–3.; Prop. III 11, 21–26.; Ovid. Amores I 5, 9.; Ovid. Met. IV 57–58.

¹⁴¹ Arr. Anab. VI 24, 2.; Ind. 5, 7.

¹⁴² Diod. II 20, 3–5.

¹⁴³ „Az új világhódító nemcsak isteni példaképeit – Héraklét és Dionysost – „utánozta”, hanem lépten-nyomon a Kyrosban testet öltő perzsa nagykirály és a mítikus Semiramis példaadásával is találkozott.” Vö.: Borzsák: *Semiramis Közép-Ázsiában*, 217.

ként, példaképeként szerepelteti, ami minden kétséget kizáróan indokolja a róla szóló kedvező hagyomány átvételét. Hasonlóképpen Iustinus munkájában sem lehet véletlen az Alexandrosra vonatkozó utalás az indiai hadjárat kapcsán.

Az idők folyamán folyamatosan gazdagodó Semiramis-monda azonban rendelkezik valós történelmi alappal, hiszen a legendák homályába vesző asszonyalak valószínűleg a babilóni származású asszír uralkodónővel, Šammu-ramattal, V. Šamši-Adad (i. e. 824–810) feleségével és III. Adad-nirāri (i. e. 811–783) anyjával azonosítható, aki minden bizonnyal hatást gyakorolt a politika alakulására. Alakja éppen a néphagyomány¹⁴⁴ jóvoltából mesés elemekkel, csodálatos tettekkel gazdagodott. Semiramis erkölcsi romlottságáról szóló leírások háttérében pedig minden bizonnyal az Ištar istennőről szóló mitikus elbeszélések állhatnak. W. Eilers véleménye szerint: „A babilóni–asszír és a méd–perzsa történet alakjainak ismeretes ötvöződése folytán, de talán a mezopotámiai uralkodóknak a Zagros-hegyvidék ellen irányuló folytonos hadjáratai miatt is, Semiramis alakjában iráni elemek és méd helyi hagyományok folynak össze.”¹⁴⁵

Sisimithrés hitvese, anyja¹⁴⁶ – Alexandros fából és kőből rögtönzött sánccal ostrom alá vonja Sisimithrés, Nautaka vidék satrapájának sziklavárát. A barbárokat mindez félelemmel töltötte el, s így a király kihasználva a kínálkozó lehetőséget követségbe küldi Oxartést, hogy meggyőzze a satrapát a szikla feladásáról, figyelmeztetve arra, hogy a sereg feltartóztatásával reá zúdul a másnak szánt pusztulás. Maga Sisimithrés hajlana a békekötésre, de felesége a harc folytatására buzdítja, mondván, hogy inkább meghal, semmint más hatalmába kerüljön. Hitvese bátorsága és saját szégyenérzete miatt az ostrom folytatása mellett dönt, azonban az ellenség haderejének láttára ismét visszahívja az elbocsátott követet, és megadja magát. Egyetlen kikötésként csupán felesége tanácsának az elhallgatását kéri Oxartéstól, hogy ezáltal ő is kegyelemben részesülhessen. Sisimithrés előreküldvén rokonait, maga is elindul, meg sem várva sértetlensége biztosítását. Alexandros mindezeket követően a satrapát visszahelyezte rangjába, aki cserébe két gyermekét mintegy túszként katonai szolgálatára adta.

A történet fő vonalaiban hasonlóan olvasható Plutarchos, valamint Arrianos¹⁴⁷ leírásában, azonban Curtius Rufus jelentős változtatásokat hajt végre. A feleség szerepeltetése, valamint a satrapa vérfertőző viszonyát¹⁴⁸ illetően a jelenet legelején olvasható elmarasztaló megjegyzés, amely tulajdonképpen az egész barbár népre vonatkoztatott általánosítás-ként hangzik, szerzőnk sajátosságának tekinthető.

A források közül Plutarchost kell segítségül hívnom a jelenet pontosabb interpretálásához, aki a satrapáról meglehetősen negatív ítéletet fogalmaz meg, hiszen barbár származásához méltóan gyávának tünteti fel. Curtius Rufusnál első olvasatra hasonló színben tűnik fel Sisimithrés, akit még felesége, egy nő is felülmúl bátorságban. Az asszony kijelentésével

¹⁴⁴ Vö.: Borzsák: *Semiramis Közép-Ázsiában*, 213–222.; Lehmann-Haupt, C. F.: *Die historische Semiramis und Herodot. Klio*, Jg. 1. (1901) 256–282.; Lehmann-Haupt, C. F.: *Die historische Semiramis und ihre Zeit*. Tübingen, 1910.

¹⁴⁵ Az idézetet Borzsák István már említett tanulmányában olvasható módon közlöm (222.); Eilers, W.: *Semiramis. Entstehung und Nachhall einer altorientalischen Sage*. Wien, 1971. 274, 2 68. 1.

¹⁴⁶ Curt. VIII 2, 19–32.

¹⁴⁷ Arrianos (IV 21, 1–9.) leírásában Sisimithrés helyett Χορτίνης szerepel, Plutarchos (Alex. 58, 3.) elbeszélésében azonban ugyancsak Sisimithrés névalak olvasható.

¹⁴⁸ „A tartomány szatrapája Szisimithrés volt, aki saját anyjával két gyermeket nemzett; ennél a népnél ugyanis nem ütközik törvénybe az a fajtalanság, hogy a szülők saját gyermekeikkel közösjenek.” „*Satrapes erat Sisimithres, duobus ex sua matre filiis genitis: quippe apud eos parentibus stupro coire cum liberis fas est*” VIII 2, 19.

egyértelműen lázad a nőnek szánt „áldozati, (gyenge lény)”¹⁴⁹ szerepkör ellen, ami más körülmények között valóban a férfi, férje fölé emelhetné. Ebben a kontextusban mindez csupán látszat. Vizsgáljuk meg azonban, milyen következményekkel járna a nő tanácsa. Oxartés, a követ figyelmeztetése valójában egyfajta ultimátum, a harc vállalásával gyakorlatilag a biztos halál mellett döntenének, hiszen számos példa található a teljes lakosság kiirtására, városok megbüntetésére, akár megtorló, akár elrettentő szándékból.¹⁵⁰ Sisimithrés éppen a következményekre gondolva ítéli az asszonyi tanácsot inkább elhamarkodottnak („*praeceps*”), semmint szükségesnek („*necessarium*”). Mindezek alapján sokkal inkább a nő pusztító, ártó lényként való szerepeltetésére kell gondolnunk, mintegy megkérdőjelezve az első pillantásra bátor, kiemelkedő asszonyalakot, ami egyben tökéletesen megfelelné barbár származásának.

Spitamenés felesége¹⁵¹ – Spitamenés mérhetetlen szerelemmel lángolt feleségéért. A szép, ám a fájdalmaktól, a meneküléstől és a száműzetéstől kimerült asszony hízelkedéssel, gyermekeik iránti szánalom felkeltésével megpróbálja férjét rábeszélni a megadásra, megjegyezve, hogy az uralkodó már a közelükben van. A férj a tanács háttérben a nő Alexandros iránti vágyát sejtí, így kardot ránt ellene, és minden bizonnyal meg is ölné, ha nem akadályoznák meg; így „csupán” halállal fenyegetve elüldözi szeme elől. Az éjszakákat szajhákkal tölti, majd megutálva azokat, visszatér szeretett feleségéhez. Kéri sorsának elviselésére, mondván, hogy ő inkább meghal, semmint vállalja a megadást. Az asszony színleg alárendeli magát férje kívánságának, ámde a lakomától mély álomba merült hitvesét a nászágynban lefejezi. Bűnét tetézve a fejet szolgájával Alexandroshoz viszi, aki hosszas mérlegelés után végül elrendeli a nőnek a tábor elhagyását, nehogy megfertőzze a görögök szokásait („*Graecorum mores*”) és szelíd természetét („*mitia ingenia*”).

Curtius Rufus a történetet mindenekelőtt az Alexandrost kísérő szüntelen hadiszerencse illusztrálására¹⁵² szerepelteti. Spitamenés haláláról azonban Arrianos¹⁵³ is tudósít, ahol az árulót masszageta követői lefejezik, majd a levágott fejet elküldik Alexandrosnak, hogy ezzel a tettel mintegy távoltartsák az uralkodót. Kétség sem férhet ahhoz, hogy Arrianos forrása Ptolemaios és Aristobulos volt. Hammond véleménye alapján azonban Curtius Rufus ennél a jelenetnél ismételten Kleitarchos¹⁵⁴ leírásából merít.

Véleményem szerint azonban Arrianos közlése is megfelelt volna Alexandros szerencséjének az alátámasztására. Jogosan vetődhet fel az a kérdés, hogy valóban Kleitarchosnak tulajdonítható-e a jelenetben történő változtatás, így a nő férjének gyilkosaként való szerepeltetése, vagy esetlegesen Curtius Rufus sajátosságának tekinthető. A kérdés megválaszolására nem vállalkozom, csak a lehetőségét vetem fel annak, hogy Hammond elmélete nem tekinthető minden kétséget kizárónak. Curtius Rufus ugyanis ezen család, a férje számára pusztulást hozó nőalak szerepeltetését tökéletesen összhangba hozza a barbár nőkkel szemben általában megnyilvánuló tartózkodásával, és ezáltal ezt a nőalakot a „bar-

¹⁴⁹ Casevitz: *La femme dans l'oeuvre de Diodore de Sicile*, 113.

¹⁵⁰ Vö.: Tyros (IV 4, 16–17.), Gaza (IV 6, 24–30.), Kyropolis (VII 6, 16.) indusok városa (VIII 10, 6.), szudrakák városa (IX 5, 20.).

¹⁵¹ Curt. VIII 3, 1–16.

¹⁵² „Szüntelen hadiszerencséje ebben a hadjáratban is kedvezett, mint annyi más alkalommal, és sikerre juttatta tervét, méghozzá távollétében.” „...*fortuna indulendo ei numquam fatigata pro absente transegit.*” VIII 3, 1.

¹⁵³ Arr. IV 17, 4–7.

¹⁵⁴ Hammond: *Three Historians of Alexander the Great. The so-called Vulgata Authors, Diodorus, Justin, Curtius*, 147.

bár féltelenség példájává”,¹⁵⁵ szimbólumává alakítja. Spitamenés felesége így ismételtelen csupán mellékszereplőnek tekinthető, eszköznek Alexandros jellemének bemutatására.

Vizsgáljuk meg azonban, miként illeszthető a jelenet Curtius Rufus Alexandrosról festett képébe. A makedón uralkodó serege érdekét szem előtt tartva megbünteti a gyilkost, miután a bűn kegyetlensége („*sceleris atrocitas*”) legyőzte a jószolgálat értékét („*gratiam meriti*”). Curtius Rufus tehát a nő elbocsátásával egy igazságos, erkölcsös, kiváló vezetői adottságokkal rendelkező uralkodót állít elénk. A büntetés azonban semmiképpen sem áll összhangban azzal a bűnnel, amely magát Alexandrost is oly nagy borzalommal töltötte el, sem pedig Dareios ellenfelére vonatkozó ítéletével.¹⁵⁶ Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy Dareios ítélete az első pentasban hangzik el, amely minden bizonnyal leképezte az akkori Alexandros igazságosságát, azonban felmerülhet a kérdés, vajon mennyire helytálló mindez a nyolcadik könyvben.

Rhoxané¹⁵⁷ – Rhoxané apja, Oxyartés meghódol Alexandrosnak, aki visszahelyezi rangjába, csupán három fia közül kettőt kér cserébe katonai szolgálatra. A satrapa mind a három gyermekét átadja a királynak, majd barbár pompával lakomát rendez a tiszteletére, és parancsot ad harminc nemes szűz bevezetésére, hogy ily módon is emelje a lakoma fényét. A válogatott szépségek sorában bevonuló Rhoxané szépségével, kisugárzásával lenyűgözi a királyt, így Alexandros tüstént a házasság mellett dönt, kijelentve, hogy ezzel a násszal kívánja megszüntetni a győztes és legyőzött közötti különbséget. Így makedón rítus szerint feleségül veszi a királyi származásához méltatlan Rhoxanét barátai ellenzése közepette, hiszen királyuk a leigázottak sorából választ hitvest borozgatás közben, a lakomaasztal mellett.

A helyszín ismételtelen egy lakoma, miként a persepólisi palota felgyújtásakor vagy Hysztaspés hitvesének bemutatásakor. A jelenet ugyanakkor visszaidézi Stateira és Hysztaspés hitvesének a bemutatását is, hiszen Rhoxané, a csodálatos és szépséges nő¹⁵⁸ ugyanúgy magára vonja mindenki, mindenekelőtt pedig a király figyelmét, miként a már említett két nőalak. A jelenetek analógiája talán lehetőséget ad arra, hogy Rhoxané szépségének kiemelése mögött éppen olyan okokat sejtünk, mint korábban tettük, vagyis szerepeltetése ismételtelen arra szolgálhat, hogy Alexandros jellemére világítson rá. Mindennek a lehetőségét szerzőnk a következő mondatral erősíti meg: „*Itaque ille, qui uxorem Darei, qui duas filias virgines, quibus forma praeter Roxanen comparari nulla potuerat, haud alio animo quam parentis aspexerat, tunc in amorem virgunculae, si regiae stirpi compararetur, ignobilis ita effusus est ...*”¹⁵⁹ Az uralkodó tehát, aki korábban éppen Dareios nőrokonaival szemben megnyilatkozó önuralmával nyerte el serege és ellensége csodálatát, most mindezt elutasítva feleségül vett egy rabnőt, Rhoxanét, ideológiaként állítva a két nép egyesítését. Az

¹⁵⁵ „*licentiae barbarae exemplar*”

¹⁵⁶ „A cselszövény gyanúját elhárítani igyekvő Besszosznak mégis azt felelte, hogy Nagy Sándort éppoly igazságos, mint bátor férfinak ismeri. Tévednek azok, akik árulásukért jutalmat várnak tőle: a hitszegést senki sem bünteti és bosszulja meg keményebben, mint ő.” „*Besso tamen insidiarum consilium purganti respondit Alexandri sibi non minus iustitiam quam virtutem esse perspectam: falli eos, qui prodicionis ab eo praemium expectent; violatae fidei neminem acriorem fore vindicem ultoremque.*” V 12, 5.

¹⁵⁷ Curt. VIII 4, 23–30.

¹⁵⁸ „[Rhoxané] ... aki kitűnt páratlan szépségével és a barbárok közt oly ritka, elragadó bájával.” „*eximia corporis specie et decore habitus in Barbaris raro*” VIII 4, 23.

¹⁵⁹ „És ámbár egykor pusztán atyai szeretettel tekintett Dareiosz hitvesére és hajadon lányaira, akiknek szépségével csak Roxané szépsége vetekedett, most szerelemre lobbant egy szüzcseke iránt, aki az ő királyi származásához képest alacsony sorból született.” Curt. VIII 4, 25.

Achilleus-motívum szerepeltetése Alexandros-„beszédében” Curtius Rufus sajátossága.¹⁶⁰ Meglepő azonban, hogy míg Arrianos¹⁶¹, valamint Plutarchos¹⁶² hangsúlyozzák Alexandros szerelmét Rhoxané iránt, addig Curtius Rufusnál csupán egyszer olvashatjuk az „amor” főnevet, a már idézett kissé ironikusnak tűnő szövegrészletben, minden egyéb helyen a „*cupiditas*”¹⁶³ szerepel. Alexandros tehát nem szerelmet, csupán vágyat érez a fogolynő iránt, amit még inkább megerősít a szertartás gyors lebonyolítása, valamint barátai becsmérő ítélete a körülményeket illetően.¹⁶⁴

Elfogadhatjuk tehát, hogy Rhoxané ismét Alexandros jellemének kiemelését szolgálja. Az uralkodó azonban már meglehetősen negatív színben tűnik fel, hiszen borozás közepette választ hitvest, miután elvesztette korábbi önuralmát, barátainak pedig, jóllehet ellenezték tettét, színleg helyeselniük kellett, okulván Kleitos halálából. A szerző sajátos véleménynyilvánításával mindenekelőtt Alexandros zsarnoki vonásait hangsúlyozza, egyben utal a principatus időszakában a római senatus helyzetére.¹⁶⁵

Az uralkodó halálát követően fontos szerep hárult Rhoxanéra,¹⁶⁶ aki a rövid ideig uralkodó IV. Alexandrost hordta szíve alatt¹⁶⁷. Meglepő, hogy Iustinus¹⁶⁸ csupán ekkor szerepelteti Rhoxanét, az előzményekről, találkozásukról semmit sem közöl. Sajnálatos, hogy Diodóros leírásában sem olvasható a meglehetősen epikus¹⁶⁹ színezetű Alexandros- és Rhoxané-jelenet, amely minden bizonnyal segítséget nyújtana eldönteni, hogy valóban Curtius Rufus egyedi változtatásairól van-e szó, vagy esetleg egy korábbi forrást kellene keresnünk a szerzőnknek tulajdonított újítások hátterében.

Kleophis¹⁷⁰ – Alexandros megtámadja Massaga városát, amelynek uralkodója fia, Assakanos halála után Kleophis királynő. Az ostrom során a király nehézségekbe ütközik, sebesülést szenved, ámde mindezekben diadalmaskodva egyre közelebb kerül a város megszerzéséhez. A lakosok belátják reménytelen helyzetüket, követeket menesztenek a királyhoz, hogy kegyelmet nyerjenek. A kérés nyomtatékosítására maga Kleophis is hatalmas asszony-

¹⁶⁰ Achilleus-motívumról bővebben: Heckel: *Notes on Q. Curtius Rufus' History of Alexander*, 73–74.

¹⁶¹ Arr. IV 19, 5.

¹⁶² Plut. Alex. 47. 7–8.

¹⁶³ „[A király] ...a szerencse pazar ajándékai közepette, melyekkel szemben egyetlen halandó sem elég óvatos, már kevésbé fékezte szenvedélyét.” „...maxime regis minus iam cupiditatibus suis imperrantis inter obsequia Fortunae...” VIII 4, 24.; „A szenvedélytől lángoló király megparancsolta...”, „...et rex in medio cupiditatis ardore iussit adferri patrio more panem...” VIII 4, 27. A „*cupiditas*” szerepeltetése nem véletlen. A kifejezés a „*libido*” („*amor*”) főnév jelentéstartalmát ölti magára. Vö.: *Thesaurus Linguae Latinae*. Lipsiae, 1906–1909. 1415. (A szótár citálja Curtius Rufus VIII 4, 27. szöveghelyét.)

¹⁶⁴ „A király barátai szégyellték, hogy Nagy Sándor borozás közben, lakomaasztalnál választ magának apóst, méghozzá a leigázottak sorából.” „Pudebat amicos super vinum et epulas socerum ex deditis esse delectum.” Curt. VIII 4, 30.

¹⁶⁵ Heckel: *Notes on Q. Curtius Rufus' History of Alexander*, 74. Vö.: Tacitus Agricola 2, 3–3, 2.; 42, 5.; 45, 1.; Barzano a *Historiae Alexandri Magni* megjelenését Kr. u. 78 végére és 79 elejére teszi. A Rhoxané-jelenet hátterében ugyancsak aktualizálást sejt, vagyis Titus Kelet felé forduló politikájával, Berenikével való házassági szándékával szemben megnyilvánuló rosszallást. Barzano: *Curzio Rufo e la sua epoca*, 115.

¹⁶⁶ Rhoxané terhességét Curtius Rufus hatodik, Iustinus pedig a nyolcadik hónapra teszi. Vö.: Iust. XIII 2, 5.

¹⁶⁷ Curt. X 6, 9–13.; X 6, 21.; X 7, 8.

¹⁶⁸ Iust. XII 15, 9.; XIII 2, 5.; XIII 2, 9–10.; XIII 2, 13–14.

¹⁶⁹ Rüegg: *Beiträge zur Erforschung der Quellenverhältnisse in der Alexandergeschichte des Curtius*.

¹⁷⁰ Curt. VIII 10, 22.; VIII 10, 33–36.

sereg kíséretében felkeresi az uralkodót, majd könyörgése jeléül elé állítva kisfiát nem csupán kegyelmet nyer, hanem korábbi rangját is visszakapja. Curtius Rufus burkoltan céloz arra a szóbeszédre, mely szerint mindezt a királynő inkább szépségének, semmint a részvétnek köszönhette,¹⁷¹ hiszen később egy fiúgyermeknek adott életet, akinek Alexandros volt a neve.

Diodóros¹⁷² – hosszabb *lacuna* után csupán annyit közöl, hogy a királynő elcsodálkozott a király nagylelkűségén, ajándékot küldött neki, továbbá ígéretet tett arra, hogy rendelkezéseinek mindenben eleget fog tenni.

Iustinus¹⁷³ – Az uralkodó és Kleophis szerelmi viszonyát tényként közli, vagyis miután megadta magát, „királyságát szeretkezéssel visszanyerte”,¹⁷⁴ így csábítással elérte azt, amit fegyverrel nem tudott. Az indusok ezért a tettéért „királyi szajhának” („*scortum regium*”) nevezték.

Curtius Rufus nem foglal nyíltan állást a Kleophisról szóló szóbeszéd valóságának kérdésében, de mivel szerepelteti munkájában és éppen egy kulcsfontosságú helyen, a történet záradékaként felkelti az olvasó gyanúját a történet hitelességét illetően. Egyéb érvek is alátámasztják ezen vélekedésemet. Kleophis csupán az utolsó pillanatban adja fel a várost, amikor a lakosok végképp belátják, hogy nincs remény, ráadásul arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy az ostrom során maga a király is sebesülést szenved. Meglehetősen lehetetlen tehát, hogy míg Alexandros¹⁷⁵ bosszút áll más városokon, akár sebesülése miatt, amely általában még inkább fokozza a győztesek kegyetlenségét¹⁷⁶, akár feltartóztatásáért éppen ezen város lakosságát kímélné meg a pusztulástól. A szóbeszéd hitelességét valószínűsíteni továbbá, hogy Kleophis barbár nő, így bizonyára nem állna távol jellemétől, hogy felkínálja magát az uralkodónak, jelen esetben az országáért,¹⁷⁷ mint ahogy mindezt láthatuk Thallésztis¹⁷⁸ esetében. Mindezt alátámasztja, hogy nem olvasható szerzőnknél népének negatív, elmarasztaló ítélete, ami csupán Kleophis egyedülálló szemérmertlenségét sugalmazná, nem pedig általánosítva minden barbár nőt. Alexandros hanyatló erkölcsiségebe is teljes mértékben beilleszkedne az asszony kívánságának teljesítése, ezáltal sértettségének biztosítása, éppen úgy, ahogy az amazon királynő esetében, de itt már nyomát sem találunk, találjuk a vonakodásnak.

A három auktor szöveghelyeinek összevetése elsősorban írói technikájuk különbözőségére világít rá, mely részben a műfaj sajátosságából fakad. Diodóros a világtörténet, Iustinus pedig az *epitomé* formai követelményeit alkalmazva tömören, vázlatosan, meglehető-

¹⁷¹ „Egyesek úgy vélték, ezt inkább szépségének köszönhette, mint a részvétnek.” „... *et credidere quidam plus formae quam miserationi datum*” VIII 10, 35.

¹⁷² Diod. XVII 84, 1.

¹⁷³ Iust. XII 7, 9–12.

¹⁷⁴ „*conconcubitu redemptum regnum ab Alexandro recepit*”

¹⁷⁵ A harag-motívum megjelenéséről „*das ira-Motiv*” és „*rabies*” tombolásba való átcsapásáról bővebben: Rutz: *Zur Erzählkunst des Q. Curtius Rufus*, 2346. A harag motívum megjelenik mind a ptolemaiوسي hagyományban, mind a Vulgatában, de csupán Curtius Rufus használja egyértelműen Alexandros jellemzéséhez.

¹⁷⁶ Vö.: Tyros (IV 4, 16–17.), Gaza (IV 6, 24–30.), Kyropolis (VII 6, 16.) indusok városa (VIII 10, 6.), szudrakák városa (IX 5, 20.).

¹⁷⁷ Barzano a babylóni asszonyok romlott erkölcsiségének curtiusi leírása (V 1, 38.) kapcsán megjegyzi, hogy ugyanezen erkölcsi ítélet olvasható ki az Alexandros, valamint Kleophis viszonyáról szóló megjegyzés hátterében. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy megállapítását nem támasztja alá. Barzano: *Curzio Rufo e la sua epoca*, 126.

¹⁷⁸ Curt. VI 5, 24–32.

sen szelektálva mutatja be az eseményeket. Curtius Rufus ezzel ellentétben elutasítja Diodóros, valamint a Pompeius Trogus munkáját kivonatoló Iustinus által képviselt szemléletet, mely a történelmet századokon átívelő jelenségnek tünteti fel. Nem kíván történelmi folyamatokat elemezni, valamint nem akarja Róma helyzetét meghatározni a világtörténelemben a *translatio imperii* elvét szem előtt tartva. Munkája, a *Historiae Alexandri Magni Macedonis* a két univerzális történeti munka egészéhez képest csupán egy csekély részt dolgoz ki. Műfaja leginkább regényes elemekkel gazdagított monográfiaként definiálható, melyben történelmi, egyben biográfiai elemeket vegyít. Míg Diodórost, valamint Iustinust köti az események kronológiája, Curtius Rufusnak szabadabb lehetősége nyílik az események változtatására, a jelenetek variálására, egyes események, könyvzáradékok hangsúlyosabb kidolgozására, koncepciójának megfelelően. Nem annyira a kronológiai rendhez, sokkal inkább a helyszínekhez ragaszkodik. A meglehetősen képszerű és oly sokszor analóg jeleneteket az állandó feszültségkeltéssel a tragédia szférájába emeli. *Páthosban* rejlő öröme szüntelen áthatja az események elbeszélését, amit retorika iránti vonzalmával, direkt beszédeivel még tovább fokoz. A hellénizmus korszakába visszatekintő témát azonban sajátosan rómaiá alakítja, s ez meghatározza nyelvezetét és történetvezetési stílusát is. Témaválasztása tudatosságához kétség sem férhet, és nehezen szabadulunk attól a tényről, hogy a folyamatosan keleti despotává alakuló Alexandros bemutatásában ne sejtünk burkolt aktuálpolitizálást, a principátussal kapcsolatos nézeteinek kifejtését. A perzsák, barbárok ellen folytatott hadjárat ugyancsak időszerű lehetett az első század folyamán az egyre inkább kelet felé forduló politika következtében. A barbárokról közvetített képe tehát a művészi célon túlmutatva a kor barbár-fogalmára is rávilágíthat. A szereplőket és az eseményeket Alexandros jellemábrázolásának rendeli alá. Nem képeznek kivételt ez alól a nőalakok sem, akik cselekményt előrevívó funkció nélkül, mintegy háttérszerepet töltenek be, mellékszereplőkként tűnnek fel. Csupán a szerencséjét és bukását méltóképpen viselő Sisygambis emelkedik főszereplői rangra, mintegy a szerencsétől és a sikertől megrészegült Alexandros és a bukásában kijózanodó Dareios ellentétéként.

Curtius Rufus a barbárt mint idegent vagy másfélét a görög és egyben a római világtól eltérő lényként mutatja be. Nem szabad azonban egyértelműen negatív kritikát kiolvasnunk soraiból, amire éppen a műben szereplő nőalakok világítanak rá. Kétség sem férhet ahhoz, hogy a toposznak megfelelően fellelhetjük a pusztulást okozó, *discordia*, *furor* magatartásformát képviselő Thaisot, tervével népét halálra ítélő, *imprudentiát* megtestesítő Sisimithrés hitvesét, a férjét meggyilkoló, egy személyben a *vanitas*, *furor*, *perfidia* fogalmat szimbolizáló Spitamenés feleségét, valamint az önként felkínálkozó *impotentiát* leképező Thalléstrist és Kleophist, akik egyben a negatív vagy ambivalens Alexandros-képet reprezentálják. Barsiné mellőzése, valamint Sisygambisnak, Stateirának, Hystaspés hitvesének és Rhoxanének pozitív attitűddel való szerepeltetése azonban tudatos. A perzsa királyi család nőtagjai ugyanis a rómaiak szemében oly nagyra értékelt uralkodói erényt, a *clementiát* hivatottak reprezentálni. Hystaspés hitvese még képes kiváltani az uralkodó nemeslelkűségét, Rhoxané bemutatásakor azonban már a keleti despotává váló Alexandros-kép dominál. Nem véletlen a legendák homályába vesző Semiramis szerepeltetése sem, aki Alexandrost állandó vetélkedésre ösztönzi. Ezen nőalakok tehát teljes mértékben ellentmondanak a barbárokkal szemben megfogalmazott megvető ítéletnek.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy Curtius Rufus kiválóan él a barbárokhhoz, speciálisan pedig a barbár nőalakokhoz kötődő toposz nyújtotta lehetőségekkel. Elfogadja azokat, ahol alátámasztják mondandóját, ahol pedig nem illenek történetírói koncepciójába, ott módosít, hogy a moralizáló történetírás célkitűzéseinek megfelelően ne csak láttasson, hanem beláttasson is.

MÁRTA MUNDING*Alexander the Great and the Barbarian Women*

In Greek and Latin literature the notion *barbarian* was usually coupled with negative stereotypes: immorality, savageness and unrestraint. Whenever an author deviates from this negative representation we can always ask: why? The starting point of our paper is an example of such deviation: the way Curtius Rufus sees barbarian women, his motives to depict such women in line with or contradicting this topos. As all used Cleitarchus as a source, I also compare Curtius Rufus' account with the parallel passages from Diodoros and Justin.

On the basis of the comparison, we can establish that Curtius Rufus used the representation of women as a means to portray Alexander whose metamorphosis into a despot was due to luck and Eastern morals. The negative stereotype of the barbarians is used as a vehicle for this in the case of Cleophis, Thais, Thallestris and the wives of Sisimithres and Spitamenes. But the representation of beautiful and moral barbarian women is equally deliberate. The appearances of Sisygambis and Stateira highlight Alexander's initial eminence. While the wife of Hystaspes can still provoke generosity in the ruler, with the appearance of Rhoxane we already see the Alexander turning into a tyrant. Semiramis, who urges Alexander into constant rivalry, is also included with a purpose.

In conclusion, we can claim that Curtius Rufus skillfully uses the opportunities offered by the topos. Whenever they support his message, he accepts them, and when they do not fit into his historiographic concept, he makes modifications, in line with the objectives of moralizing historiography, so as to instruct his readers rather than just providing a chronicle of events.